

ԳՐ. ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

ՊԵՏԻՆԻՔ

Քաղաքացիական
Կրթութեան

Կ. ՊՈԼԻՏ

Տպագր. Տ. ՏՕՂԲԱՆՔԵԱՆ

1911

347

Կ-35

347

Կ-35

ԳՐԻԳՈՐ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

ՍԿԶԲՈՒՆՔ

ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԴԱՅՐՆԹԱՅԻՐ

Կրթական Ծրագրին համաձայն պատրաստուած

Քաղաքացիի մը մեծագոյն առաքինութիւնը՝ իր երկրին օրինաց հնազանդիլն է։
ՍՈՎՐԱՏ

Կ. ՊՈԼԻՍ

Տպադր. Տ. ՏԹՂՐԱՍ ՎՃԵԱՆ

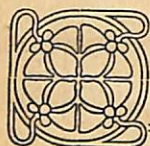
Սուլթան-Համամ, Մօլլա-Քաշ, Թիւ 16

1911

25 JUN 2013

37.331

1 MAR 2010

Տպագրութիւն **Տ. ՏՕՂՐԱՄԱՃԵԱՆ**
Կ. ՊՈԼԻՍ, Սուլբան Համառ, Մօլա Թաւ

Մեծայարգ

Միֆայել Էֆէնտի Յակոբեանի

ԱՆՄԱՀ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

ԿԸ ԶՕՆԷ

ՇՆՈՐՀԱՊԱՐՏ ՀԵՂԻՆԱԿԸ

62047-67

Յ Ա. Թ Ա. Զ Ա. Բ Ա. Ն

Սահմանադրական Նոր Թուրքիան՝ իր հետ բերաւ նաեւ նորանոր պէտքեր ու պահանջներ՝ որոնց անհրաժեշտ էր տակաւ գոհացում տալ:

Այս կարգէն էր՝ մեր Ազգ. վարժարանաց համար յաղաքացիական կրթութեան նման անհրաժեշտ ուսումը՝ Սահմանադրական երկրի մէջ ապրող մեր Հայ ուսանողութեան համար: Իրաւ է թէ Կրթական նախկին ծրագրին մէջ՝ ուսման այս կարեւոր Ֆիւզիկ մասին անցողակի յիշատակութիւն մը կար, սակայն ո՞ր ուսուցիչը կը համարձակէր անկաշկանդ կերպով խօսիլ Անհատական ազատութեան, Քաղաքացիին պարտուց եւ իրաւանցը վրայ՝ երբ Բռնակալութիւնը ամէն տեղ աչք ու ականջ ունէր եւ ժողովուրդին բարոյական դիմապատկերին մէջ կը կարծէր տեւականացնել իր սաղայէլական տիրապետութիւնը:

Միւս կողմանէ, Թէպէտ երեք տարիէ ի վեր սկսեալ է Ազգ. վարժարանաց մէջ դասախօսուիլ սոյն կարեւոր Ֆիւզիկ, սակայն մինչեւ ցարդ որոշ ուղղութիւն եւ նպատակայարմար դասագիրք մը գոյութիւն չունէր: Ահաւասիկ, այս թերին լրացնելու նպատակաւ պատրաստեցի ներկայ դասագիրքս զոր երեք մասերու բաժնաժամ:

Ա. Հայ Ազգին եկեղեցական եւ Վարչական կազմակերպութիւնը:

Բ. Սահմանադրական Թուրքիոյ Քաղաքական, Զինուորական եւ Օրէնսդրական դրութիւնը:

Գ. Քաղաքացիական կրթութեան ընդհանուր սկզբունքները՝ համաշխարհային օրինաց համաձայն:

Աւելորդ է ըսել թէ այս երեք մասերը նախ՝ առանձին առանձին եւ ապա բաղդատաբար բացատրելով, ուսանողները իրենց դպրոցական շրջանէն

սկսեալ, եւ միշտ իրենց ծանօթ եւ ընտանի օրինակներով, պիտի կարողանան ըմբռնել թէ՛ ի՞նչ ըսել է քաղաքացի, թէ՛ որոնք են քաղաքացիին պարտքերն ու իրաւունքները, ի՞նչ ըսել է Օրէնք եւ իշխանութիւն, ինչպէ՞ս պէտք է հասկնալ Ազատութիւնը, Օրինաց եւ իշխանութեան հնազանդելը եւն. եւն. :

Աներկմիտ եմ որ, Պատ. ուսուցիչք, սոյն համեստ աշխատասիրութիւնս ալ պիտի հաճին իրենց պատուաբեր գնահատութեամբը քաջալերել:

Գ. Մ.

Ս Կ Զ Բ Ո Ւ Ն Ք

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ

Մ Ա Ս Ն Ա.

Ընդհանուր գիտելիք

ԳՂՈՒԽ Ա.

ՕՐԷՆՔ ԵՒ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքացիական Ազրթութիւնը այն ուսումն է որ կը սորվեցնէ թէ՛ մարդիկ ի՞նչ պարտքեր եւ ի՞նչ իրաւունքներ ունին հանդէպ այն հայրենիքին որու մէկ անդամն են:

Մարդիկ, իբրեւ ընկերական եակներ, կ'ապրին ու կը զարգանան իրենց իրաւունքով, այսինքն՝ համախումբ գործակցութեամբ: Սակայն, քաղաքակրթեալ ընկերութիւնները՝ որոշ եւ արդար օրէնքներով պէտք է որ կառավարուին եւ այդ օրէնքները ճշտիւ գործադրող իշխանութիւն մ'ըլլայ: Արդ, այն

իշխանութիւնը որ երկրի մը օրէնքները գործադրելու պարտքն ստանձնած է, կը կոչուի Կառավարութիւն:

Կառավարութեան Ձեւեր

Գլխավորապէս՝ կառավարութեան երեք որոշ ձեւեր կան. — Ա. ԲԱՅԱՐԱՄԱՅ ՄԻԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ. — Բ. — ՉԱՓԱՆՈՐԵԱՂ ԿԱՄ ՍՍՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՄԻԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ. — Գ. ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՀԱՍԱՐԱԿԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ :

Բացարձակ կը կոչուի այն ձեւ կառավարութիւնը՝ որուն գլուխը գանուող թագաւորը կամ կայսրը՝ ուղղակի ինքն է որ իր ուղած կերպով կը կառավարէ երկիրը, ինքը կ'ընտրէ իր ուղած պաշտօնեաները, ինքը կը հրաժարեցնէ զանոնք եւ վերջապէս՝ իր կամքը իբրեւ օրէնք գործադրել կ'ուտայ եւ ան պատասխանատու կերպով կը վարէ երկրին ճակատագիրը:

Չախառնեալ կամ Սահմանադրական կը կոչուի այն ձեւ կառավարութիւնը՝ որու գլուխը գանուող կայսեր կամ թագաւորին առաջին պարտականութիւնն է՝ երկրին տիրող օրինաց, այսինքն՝ Սահմանադրութեան հաւատարիմ մնալու համար՝ հանդիսաւոր կերպով երգում ընել: Սահմանադրական վեհապետ մը, օրէնքին իրեն գծած պայմաններուն մէջ է որ կը կառավարէ երկիրը: Ինքը կ'ընտրէ նախարարապետը եւ այն ալ իր պաշտօնակիցներն ընտրելով՝ կ'ենթարկէ վեհապետին հաւանութեան: Սահմ. վեհապետը, ի հարկին կը հաւաքագահէ նախարարական ժողովներու եւ պարտաւոր է վաւերացնել Ազգ. ներկայացնող երեսփոխանական ժողովին որոշումները: Մէկ խօսքով, Սահմանադրական երկիրներու մէջ, վեհապետը կ'իշխէ, բայց չի կառավարեր:

Հասարակապետութիւն կամ Հանրապետութիւն կը կոչուի այն ձեւ կառավարութիւնը, որու գլուխը կը գտնուի ո՛չ թէ ժառանգական վեհապետ մը, այլ, որոշեալ պայմանաժամով ընտրուած արժանաւոր քաղաքացի մը՝ իբրեւ Նախագահ, որ ճիշտ Սահմանադրական վեհապետի մը սահմանափակ իրաւունքները կը վայելէ: Այսօր, երկրագունտիս վրայ, բաց ի Չինաստանէ, գրեթէ բոլոր տէրութիւնները Սահմանադրական Միապետութիւն կամ Հանրապետութիւններ են:

Հին դարերու մէջ — բաց ի Յունաստանի բանի մը տէրութիւններէն, եւ Հռոմէն ու Կարքեդոնէն — կառավարութեանց ձեւերը ընդհանրապէս բացարձակ միապետութիւններ ու բանապետական իշխանութիւններ էին եւ ժողովուրդներն ալ՝ պարզապէս անոնց ստրուկները դարձած էին:

Միջին Գարու մէջ, Եւրոպական Միապետութիւնները, Աւասական դուրքեան պատճառաւ՝ շատ անգոր էին, այնպէս որ, Մեծ Աւատապետները գրեթէ թագաւորներուն համազօր եւ շատ անգամ ալ՝ անոնցմէ աւելի ազդեցիկ դեր մը կատարած են: X X

Նոր դարու պատմութեան, բայց մանաւանդ՝ յաջորդ ժամանակակից շրջաններուն մէջ է որ, ժողովուրդները իրենց իմացական զարգացմանը շնորհիւ եւ մեծամեծ յեղափոխութիւններով՝ կը յաջողին տապալել բանապետական իշխանութիւնները եւ հաստատել ժողովրդային վեհապետութիւն, այսինքն՝ Տերութիւնները կառավարել ժողովուրդէն ընտրուած եւ անոնք փաստաւորապէս արժանի մարմիններու ձեւով:

ԳԼՈՒԽ Բ.

ԵՐԵՍՓՈՒՍԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ,

Ինչպէս որ տեսանք, Սահմանադրական երկիրներու մէջ, ժողովուրդը ինքն է որ կը վարէ իր հայրենիքին ճակատագիրը: Բայց որովհետեւ ժողովուրդին որ եւ է դատակարգին պատկանող անձինք չեն կըրնար իրենց անձնական գործերը ձգելով՝ տէրութեան մը կարեւոր ու բազմատեսակ պէտքերովն զբաղիլ, ուստի այդ պաշտօնը կը յանձնեն առանձին մարմնով մը որ կը կոչուի Խորհրդարան կամ Ազգ. Ժողով:

Տէրութեան մը իւրաքանչիւր գաւառ. իր բազմամարդութեանն համեմատ, իր շրջանակին մէջէն կամ անկէ դուրս, կ'ընտրէ իր ներկայացուցիչը, կեդրոնացնելով իր քուէն՝ պարկեշտ, զարգացած, երկրին շահերուն գիտակ եւ փորձառու անձերու վրայ որոնք կը կոչուին Երեսփոխան (Մէպոտ. Député): Բայց որովհետեւ կընայ պատահիլ որ, ժողովուրդին այդ ներկայացուցիչները, ժամանակ մը յետոյ՝ տարբեր սկզբունքներու հետեւին եւ կամ զիրենք ընտրողներուն յոյսերը չարդարացնեն եւ իրենց արդար դատերնին պաշտպանելու մասին անտարբեր գտնուին, այս ամէն նախատեսութիւններով երեսփոխաններուն պաշտօնը որոշեալ շրջան մը ունի:

Այսպէս ուրեմն, մայրաքաղաքի մը եւ բոլոր գաւառներու բնակչաց քուէովն ընտրուած Երեսփոխաններու ամբողջութիւնն է որ կը կազմէ Ազգային կամ Երեսփոխանական Ժողովը (Մէճլիսը Մէպոտան):

Որովհետեւ Երեսփոխանները իրենց ժամանակին մեծագոյն մասը ոտիպուած են իրենց ստանձ-

նած կարեւոր պաշտօնին յատկացնել եւ նուազ ժամանակ գտնել իրենց անձնական գործերովն զբաղելու, այս պատճառաւ՝ հստաշրջանի ամբողջ տեւոյութեանը միջոցին, որոշ ամաթոշակ մը կը ստանան: Թէպէտ կան երկիրներ ալ, ուր երեսփոխանները առանց դրամական որ եւ է փոխարինութեան կը կատարեն իրենց պաշտօնը:

Երեսփոխանական Ժողովը, իբրեւ երկրին գերագոյն հեղինակութիւնը, կը զբաղի տէրութեան կենսական խնդիրներով: Հաշիւ կը պահանջէ իւրաքանչիւր նախարարութենէ, օրէնքներ կը խմբագրէ, ներկայացուած օրինագիծերը կը քննէ ու կը վաւերացնէ, տէրութեան պիտաճէն կը սահմանէ, մէկ խօսքով, պետութեան նախատար, ժողովուրդին օգտակար եւ ընդհանուր հայրենիքին շահուն եւ մեծութեանը անհրաժեշտ եղող կարեւոր խնդիրներով զբաղելու պաշտօնն ունի:

Իւրաքանչիւր երեսփոխան 50,000 Օսմանցիներէ կայացուցիչն է, բայց անգամ մը երեսփոխան ընտրուելէ յետոյ, ո՛չ թէ զինքն ընտրող շրջանակին, այլ ամբողջ Ազգին ներկայացուցիչը կ'ըլլայ:

Օսմն. Երեսփոխան ըլլալու համար, հետեւեալ պայմանները անհրաժեշտ են.

1. Օսմանեան հպատակ ըլլալ.
2. Օտար տէրութեան մը պաշտօնին մէջ չի գտնուիլ
3. Երկրին լեզուն՝ Օսմաներէնը գիտնալ
4. Երեսուն տարեկանը լրացուցած ըլլալ.
5. Ուրիշին ծառայութեան մէջ չգտնուիլ.
6. Մասնկացած չըլլալ.
7. Անցեալին մէջ՝ բարոյականի հակառակ ընթացքով մը դատաւարտուած չըլլալ.
8. Իր անձը եւ գործերը ուրիշին ձեռքովը կառավարելու կարօտ վիճակ չունենալ.

9. Քաղաքացիական իրաւունքներէ զրկուած չլլալ:

10. Օտարահայտատի եղած ըլլալու խնդիր չը հանել:

ԾԵՐԱԿՈՅՏ

Իրաւ է որ, Երեսփոխանութիւնը, իբրեւ Օրենսդր. դիր Մարմին, ինքն է որ օրէնքներ կը խմբագրէ, սակայն այդ օրէնքները գործադրութեան յանձնելէ առաջ, կը յղէ ուրիշ ժողովի մը, այն է Երաւորական, որ իր քննութենէն անցընելով, հարկ տեսած բարեփոխութիւնները կատարելէ յետոյ, կը վերադարձնէ Երեսփոխանական ժողովին, որպէս զի իբրեւ վաւերացուած եւ վերջնական կերպով ընդունուած օրէնք. Վեհապետին ալ վաւերացնելով՝ ան միջապէս գործադրութեան դնել տայ:

Երբեմն ալ կը պատահի որ, Երեսփոխանութեան կողմանէ ներկայացուած օրինագիծ մը՝ Երաւորական ամբողջութեամբ կը մերժէ:

Երեւոյտը (Մէճլիսը Ա.յան, Sénat), ինչպէս անունէն ալ կը հասկցուի, 40 տարեկանէ վեր, ընդհանրապէս տարեց, ղրմուորական կամ քաղաքական կարեւոր պաշտօններ վարած, օրէնսդէտ ու փորձառու անձերէ պէտք է կազմուած ըլլայ:

Երեւոյտի անդամակցութեան համար. հախարարութեան կողմանէ ներկայացուած ցանկին մէջէն կ'ընտրէ վեհապետը՝ որու հաւատարմութեան երդում կ'ընէ ընտրուած ծերակուտականը եւ ցկեանս պաշտօն կը վարէ:

Երեւակուտականներն ալ՝ Երեսփոխաններուն պէս՝ տէրութենէն ամսաթիշաղ կը ստանան, ո՛չ

թէ միայն հասաշրջանի տեւողութեան միջոցին, այլ ամբողջ տարին: Երեւակոյտի անդամ կրնան ըլլալ նաեւ՝ Թուրքիոյ ո՛չ իսլամ հասարակութեանց Հոգեւոր պետերը:

Թէ՛ Երեսփոխանական ժողովոյ եւ թէ՛ Երեւակոյտին մէջ, ներկայացուած խնդիրներու մասին՝ կարծիքներու փոխանակութիւններ, քննութիւններ ու քննադատութիւններ տեղի կ'ունենան, բայց ի վերջոյ՝ մեծամասնութեան ձայնը կամ քուէից բացարձակ առաւելութիւնն է որ կ'ուտայ իր վերջնական որոշումը՝ որու կը համակերպի, կամ պէտք է համակերպի փոքրամասնութիւնը:

Երկու Խորհրդարանները կը բացուին տարւոյն Նոյ. 1) 14ին եւ կը փակուին Յունիսի վերջը: Այս ութը ամսուան միջոցը կը կոչուի Նասաշրջան: Սակայն, երկրին համար ստիպողական պարագաներու առջեւ, բացառիկ կերպով, Խորհրդարանները կըրնան գումարուիլ եւ կամ շրջանը երկարաձգել:

Ըստ օրինի, մէկը Երեսփոխան եւ միանգամայն Երեւակուտական չկրնար ըլլալ:

ԳՈՐԾԱԴԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ինչպէս ըսինք, Սահմանադրական երկիրներու մէջ՝ Երեսփոխանութիւնն ու Երեւակոյտն է որ օրէնքներ խմբագրելով՝ կը ներկայացնեն Վեհապետին կամ Նախագահին վաւերացման: Սակայն ո՛վ պէտք է գործադրէ այդ օրէնքները: Ահա այս պէտքէն ծագում առած է կառավարութիւնը ըսուած իշխանութիւնը, որ կը կոչուի նաեւ Գործադիր Իշխանութիւն (Գումվէի Իճրաիյէ, Pouvoir Exécutif), այսինքն՝ Ազգին ազատ կամքովն ընտրուած եւ Ազգ-

գին ներկայացուցիչներուն սահմանած օրէնքները գործադրելու պաշտօն ունեցող մարմինը: Այսպէս, երկրին վեհապետը կամ նախագահը, վարչապետ, պարլեմէնտ ու փորձառու անձի մը կը յանձնէ նախարարապետութեան պաշտօնը՝ անոր ձգելով ընտրել իր վստահութեան արժանի անձեր՝ վարչական այլ եւ այլ ճիւղերն ստանձնելու եւ վարելու կարող, ինչպէս՝ Արսաֆին, Ներֆին, Պատերազմական, Արարութեան եւն. նախարարութիւնները: Այս աւագ պաշտօնեաներուն ամբողջութիւնը կը կոչուի նաեւ՝ Դահլիճ կամ Նախարարութիւն (Հէյեթթը վիւքէլա, Cabinet):

Նախարարութիւնը իր պաշտօնավարութեան համար որոշեալ շրջան կամ սլաշմանաժամ չունի, որչափ առեն որ վայելէ երեսփոխանական ժողովին մեծամասնութեան վստահութիւնը, կը մնայ իր պաշտօնին վրայ, հակառակ պարագային, իր հրաժարականը կ'ուտայ վեհապետին կամ նախագահին:

Երեսփոխանութիւն եւ Ծերակոյտ, երկուքը միասին կը կազմեն բուն խորհրդարանը (Parlement):

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՔԱՂԱՔԱՅԻՒՆ ԻՐԱՒՈՒՆՔՆԵՐԸ

Սահմանադրական երկիրներու մէջ, ամէն քաղաքացի իրաւունք ունի լիակատար կերպով վայելելու՝ ԱԶՍՈՒԹԻՒՆ, ՀԱՒԱՍՏԱՐՈՒԹԻՒՆ եւ ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆ որոնք Սահմանադրական սկզբունքներու հիմը կը կազմեն:

Ազատութիւն

Մարդ էակին համար անհրաժեշտ եւ մանաւանդ՝ շատ անոյշ բան է Ազատութիւնը, պայմանաւ որ, անոր իմաստը սխալ ըմբռնելով՝ չարաչար չգործածուի:

Մարդ, Ազատութիւն ըսելով, պէտք չէ՝ այնպէս ըմբռնէ թէ ուրիշին անձին, հանգիստին, սրաւիւին եւ ստացուածքին վնասելու իրաւունք ունի: Ընդհակառակը, Ազատութիւն ըսելով պէտք է հասկըցուի՝ չընել ուրիշին այն բաները որոնք օրէնքով արգելուած են, եւ թէ՛ այս սկզբունքին դէմ մեղանշողները անպատիժ չեն կրնար մնալ:

Ազատ քաղաքացիին տարրական իրաւունքներն են,

Ա.— ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ԱԶՍՈՒԹԻՒՆ, այսինքն՝ օրէնքին դէմ չմեղանշող եւ իր նմաններուն վնաս չհասցնող քաղաքացիին անձը պէտք է անընաբարելի ըլլայ:

Բ.— ԽՂՃԻ ԱԶՍՈՒԹԻՒՆ, այսինքն՝ ամէն քաղաքացի, բացարձակապէս ազատ պէտք է ըլլայ իր ուզած կրօնքին հետեւելու, սլաշմանաւ որ ինքն ալ փոխադարձաբար ուրիշներուն խղճի ազատութիւնը յարգէ:

Գ.— ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՅԱՐԿԻ ԱՆԲՈՆԱԲԱՐԵԼԻՈՒԹԻՒՆ, այսինքն՝ ո՛չ ոք, նոյն խի կառավարութիւնը իրաւունք չունի, առանց խիստ բանաւոր եւ ստիպողական պատճառներու եւ առանց օրինական ձեւակերպութիւնները կանխաւ ի գործ դնելու, քաղաքացիի մը բնակարանը բռնաբարելու:

Դ.— ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ ԱԶՍՈՒԹԻՒՆ, այսինքն՝ ամէն քաղաքացի պէտք է ազատ ըլլայ իր յարմար

դատած գործով, պաշտօնով կամ արհեստովն զբաղել եւ իր ապրուստը պարկեշտօրէն ճարելու:

Ե.— ՍՏԱՅՈՒՄԻՔԻ ԱՆՐԱՆՍԱՐԱՆԵԼԻՈՒԹԻՒՆ.— Այսինքն՝ անհատի մը որ եւ է մէկ ստացուածքը, շէնք կամ հող, ո՛չ ոք պէտք է իրաւունք ունենայ բռնի կերպով իւրացնելու, ի բաց առեալ այն պարագայէն, երբ կառավարութիւնը քաղաքին բարեգործութեան եւ կամ հանրային օգտին համար անհրաժեշտ կը նկատէ գնել այդ հողը կամ կալուածը՝ իսկական արժէքը վճարելով սեփականատիրոջ:

Զ.— ՄԱՄԼՈՅ ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ.— Այսինքն՝ Սահմանադրական երկիրներու մէջ՝ քաղաքութիւնը, պէտք է, օրինաց սահմանին մէջ, ազատ ըլլայ՝ երկրին ամէն կարգի գործերուն եւ խնդիրներուն մասին իր կարծիքը յայտնելու, թարգման կանգնելու հանրութեան համոզումին, պաշտպանել՝ ժողովուրդին արդար իրաւունքները եւ անոր ցաւերն ու զրկանքները ներկայացնել կառավարութեան ուշադրութեանը:

Մամլոյ ազատութեան մաս կը կազմեն նաեւ՝ գրելու, հեղինակելու եւ օգտակար նիւթերու վրայ բանախօսելու ազատութիւնները:

Է.— ՕՐԻՆԱՅ ԱԻՋԵԻ ՀՍԻԱՍՍՐՈՒԹԻՒՆ.— Այսինքն՝ Սահմանադրական երկիրներու մէջ՝ քանի որ առանձնահոգեւ զատակարգ եր չկան եւ պէտք չէ որ ըլլան, հետեւապէս, ամէն քաղաքացի, նիւթական եւ ընկերական ինչ գիւրք ալ ունեցած ըլլայ, հարկ անհրաժեշտ է որ օրէնքին առջեւ հաւասար ըլլայ եւ արդարութիւնը անխտիր գործադրուի:

Ժողովրդային ազատադրութիւնը նուիրագործող այս սքանչելի սկզբունքները արդիւնք են ֆրանսա-

կամ Մեծ Յեղափոխութեան—որոնք ճանչցուած են 1789ի սկզբունքներ անունով—եւ որոնցմէ մեծապէս օգտուած են ո՛չ միայն ֆրանսացիք, հապա նաեւ երկրագունդիս շատ մը ազգերը:

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՊԱՐՏՔԵՐԸ

Սահմանադրական ամէն երկրի մէջ, ուր անհատ մը չափահասութեան օրինական տարիքն ունի եւ որ եւ է յանցանքի մը համար չէ դատաւարութեամբ, կը վայելէ քաղաքացիական այն ամէն իրաւունքները զորս վերը թուեցինք: Միայն թէ՛ այս իրաւունքները կարենալ վայելելու համար, նախ եւ առաջ սլարտաւոր է կատարել իր քաղաքացիի պարտքերը՝ որոնք հետեւեալներն են.

Ա.— Երկրին տիրող օրէնքներուն եւ իշխանութեան՝ կատարեալ յարգանք եւ հնազանդութիւն:

Բ.— Օրէնքով սահմանուած եւ խորհրդարանէն վաւերացուած տուրքերը կանոնաւորապէս վճարել:

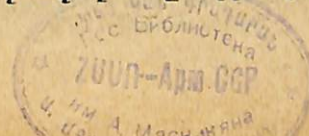
Գ.— Տէրութեան ամէն աստիճանի պաշտօնեաներուն հետ յարգանքով վարուիլ՝ իբրեւ օրէնքը գործադրող եւ կառավարութիւնը ներկայացնող անձերու:

Դ.— Իբրեւ քաղաքացի, անթերի կերպով կատարել իր ընտրողի իրաւունքը՝ արժանաւոր անձերու տալով իր քուէն եւ հանրային գործերը վարելու արտօնութիւնը:

Ե.— Իբրեւ հայրենիքի զաւակ, սիրայօժար կատարել իր զինուորական ծառայութիւնը:

Մէկ խօսքով, ճշմարիտ քաղաքացի մը, պէտք

62047-67

է համոզուած ըլլայ որ, օրէնքի, կարգի եւ կանոնի հնազանդելը ո՛չ միայն պարտք մը, հապա նաեւ պատիւ մըն է իրեն համար, քանի որ այդ օրէնքները իրմէ բոլորած եւ կամ զինքը ներկայացնող երեսփոխանին միջոցաւ հաստատուած են: Հետեւապէս, օրէնքը արհամարելը ո՛չ միայն ինքզինքը արհամարել կը նշանակէ, այլ եւ անոր ձեռքովը պատժուիլ:

Իրաւ է թէ Սահմանադրական երկիրներու մէջ՝ ամէն քաղաքացի հաւասար է օրէնքի առջեւ, եւ թէ՛ կառավարութիւնը ժողովուրդէն կը բղխի, սակայն կառավարութեան մէջ քաղաքական ու զինուորական կարեւոր պաշտօններու տիրանալու համար, անհրաժեշտ է ունենալ անձնական արժանիք, զարգացում եւ փորձառութիւն՝ որոնք ամէնէն համեստ դիրքի տէր քաղաքացին անգամ կրնան առաջնորդել ու բարձրացնել ամէնէն նախանձելի ու բարձր պաշտօններու:

ԳԼՈՒԽ Ե.

ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԵՂԲԱՅՐՈՒԹԻՒՆ

Ինչպէս ըսինք, մարդս ընկերական է եւ հետեւապէս՝ քաղաքակրթութեան ամէն ճիւղերուն մէջ ձեռք բերուելիք յառաջդիմութիւնները՝ մարդոց նիւթական եւ բարոյական հաւաքական ոյժերովն է որ կը կազմուին:

Ասկից կը հետեւի թէ, մենք ինչ որ ունինք, ինչ որ գիտենք եւ ինչ բարիքներ որ կը վայելենք, զանոնք կը պարտինք մարդկային ընկերութեան: Մեր արհեստը կամ մեր ստանձնած պարտականութիւնը

ինդճի մտօք ի գործ դնելով, մի՛ շտ լաւագոյնին աշխատելով, մեր նմաններուն անձը՝ պատիւը եւ ստացուածքը յարգելով՝ մեր ընկերական պարտականութիւնը կատարած կ'ըլլանք: Այսպէս վարուող եւ այս ազնիւ սկզբունքները յարգող ու գործադրող քաղաքացին է որ իրաւունք կրնայ ունենալ պարծենալու թէ՛ ինք, Արդարութեան պարհերը կը կաշարէ:

Դարձեալ, մեր հայրենակիցները, իբրեւ մեր եղբայրները սիրել եւ յարգելով է որ եղբայրութեան հանդէպ ունեցած պարտքերն իսկ կատարած կ'ըլլանք:

Կառավարութիւնները պարտք ստանձնած են, ո՛չ միայն հանրութեան օգտին, նիւթական շահուն եւ անձնական ասպնջովութեան նպատակով միջոցներ գործադրել, հապա նաեւ, անտիրական ու թշուառ անհասներու, ծերերու, որբերու, այրիներու եւ հիւանդներու համար ալ՝ պատասխարաններ, որբանոցներ, հիւանդանոցներ եւ աշխատանոցներու նման օգտակար ու մարդասիրական հաստատութիւններ հիմնել եւ որոնց համար ամէն քաղաքացի պարտաւոր է, իր նիւթական կարողութեանը չափով, օգնութեան բաժին մը յատկացնել:

Երբ կ'ընդունինք որ, քաղաքացիները միեւնոյն հայրենիքին եւ միեւնոյն ազգութեան անդամներն են, ասկից կը հետեւի որ, ամէն անհատ ալ կը պատկանի համաշխարհային այն մեծ ընտանիքին ու կը կոչուի Մարդկային Ազգ կամ Ընկերային:

Հետեւապէս, մարդիկ, առանց ցեղի եւ կրօնի խտրութեան, պարտին իրենց նմանները սիրել եւ փոխադարձաբար իրարու ձեռնտու գտնուիլ: Ինչպէս որ անուանի գիտուններ, իմաստասէրներ, մատենագիրներ ու արուեստագէտներ՝ իրենց բարե-

բար արտադրութիւնները համօրէն մարդկային ազգին օգտին ու երջանկութեանն ի նպաստ կը դնեն, այնպէս ալ, որ եւ է տեղ մը կամ երկրի մը մէջ պատահած բնական աղէտներու եւ պատուհասներու ժամանակ՝ (ինչպէս հրդեհ, ողողում, համաճարակ, իւսանդութիւններ, երկրաշարժ, սով եւն.), ամէն մարդկային էակ, ո՛չ միայն իր նմանին պատահած դժբախտութեան համար ցաւ կ'ըզգայ, այլ եւ՝ իր ցաւը գործով ալ ապացուցանելու համար, պարտաւոր է, յանուն մարդասիրութեան, օգնութեան փութալ:

Մարդկային ընկերութեան համար մեծ աղէտ մըն է նաեւ պատերազմը: Հին, բարբարոս ժամանակներու մէջ, վեհապետներ ու աշխարհակալներ, ընդհանրապէս իրենց փառքն ու մեծութիւնը մարդկային անմեղ արեան մէջ կը փնտռէին, այնպէս որ, իրենց համար պատերազմը սովորական զբօսանք եւ մարդուն կեանքը խաղալիք մ'էր: Բարեբախտաբար, հիմայ շատ հազուադէպ են պատերազմները: Սակայն, երբ տէրութիւն մը իր արժանապատուութիւնը, իր արդար շահն ու ազատութիւնը ուրիշէ մը յանդիման փոխադրուած կամ բռնաբարուած կը տեսնէ, այդ պարագային, պատերազմը կ'ըլլայ օրինաւոր, անմեղադրելի եւ հետեւապէս՝ թափուած արեան պատասխանատու եւ մարդկային խղճին առջեւ դատաւարտելի կ'ըլլայ ա՛յն, որ պատճառ եղած է այս աղէտին:

Միայն թէ, այժմ մարդասէր հոգիներ՝ կը ջանան խնայել մարդկային կեանքին, եւ տէրութեանց մէջ պատերազմի պատճառ ըլլալիք խնդիրները հաշտարար եղանակներով կարգադրել:

ՄԱՍՆ Բ.

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՀԱՅՐԵՆԻՔ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Ռահմանտօրական Թուրքիա. — Օսմ. պետութիւնը սկիզբէն ի վեր եղած է բացարձակ միապետութիւն՝ որու վեհապետը եղող Սուլթանը կը կրէ խալիֆե, այսինքն՝ «Իսլամաց մարդարէին յաջորդ» տիտղոսը:

Օսմանեան պետութեան գօրութեան եւ ձեռք բերած հարուստ եւ ընդարձակ աշխարհակալու-

ԵՆԵՆԻՉԵՐԻ

թիւններուն մեծապէս նպաստեցին Եհնիչերիները: Սակայն ժամանակ անցնելով՝ իրենց անխիտան, բարբարոս եւ անկարգ ընթացքով՝ տէրութեան գլխուն պատուհաս եւ անոր յառաջդիմութեանը մեծ արգելք եղան:

Լուսամիտ եւ հայրենասէր ինքնակալ մը, Սուրբան Սեփիւ Գ., (1708—1803) միտքը դրաւ՝ տէրութիւնը եւրոպական դրութեամբ վերակազմել, վարչական վերանորոգութիւններ ի գործ դնել եւ մա-

ՍՈՒԼ. ՍԵՒԻՍ Գ.

նաւանդ՝ ձեռնարկեց Նիիչէրիններուն տեղ՝ եւրոպական դրութեամբ լաւ մարդուած՝ կարգապահ՝ բանակ մը կազմել՝ Նիզամը ձեռն առնուով։ Սակաւն կառավարի Նիիչէրինները, որոնք մահու չափ կ'ատէին օրէնքն ու կարգապահութիւնը, սոսկալի խռովութիւն մը հասնելով մայրաքաղաքին մէջ, այս նորութեանց հեղինակներուն հետ՝ Նիզամը ձեռնադրեցին ուրիշներէն շատերն ալ իրենց վրէժխնդրութեանը կը զոհեն։ Նիիչէրիք, ոչ ոք բոլոր արիւնհեղութիւնները բաւական չեպելով՝ կը խուժեն պալատ, նախ դահլիճէն եւ քիչ յետոյ խեղդամահ կ'ընեն Սեփիւ Գ.ը որ իր վերանորոգիչի եւ ճշմարիտ հայրենա-

սէրի նկարագրովը՝ յաւերժական անուն մը թողած է Օսմ. տարեգրութեան մէջ։

Սուլթան Սեփիւ Գ.ի սկսած բարենորոգման գործը շարունակողն եղաւ իր մեծանձն ու հաստատամիտ յաջորդը Սուրբան Մահմուտ Բ. (1808—1831), որ հակառակ տէրութեան ենթարկուած ներքին ու

ՍՈՒԼ. ԱՊՏ-ԻԻԼ-ՄԷՃԻՏ

արտաքին տաղնասխներսն, յաջողեցաւ ընաշինջ ընել ապստամբ Նիիչէրինները, ինչ որ իր իշխանութեան ամենափայլուն մէկ յաղթանակը եղաւ։

Սուլթան Մահմուտի երկու յաջորդներուն, Սուրբան Մեհմետի եւ Սուրբան Ալիզի օրով, տէրութեան ներքին վարչական բարենորոգման համար լուրջ ձեռնարկներ չեղան, ընդհակառակը, ներքին ապստամբութիւններ, արտաքին պատերազմներ, գաւառներու մէջ հարստահարութիւններ, անվերջ

ու կործանարար փոխառութիւններ՝ Օսմ. հայրենիքը մահամերձ վիճակի մը բերած հասուցած էին: Իրաւ է որ Սուլ. Ալտ-իւլ-Մէճիտ, իրնշանաւոր նախարարապետ Մուսափա Րեշիտ փաշայի թելադրութեամբ 1839 Նոյմ. 9ին, Կիւլհանէի Թանգիմարը հրաւարաւ կելով, իր բոլոր հպատակաց անխտիր կը խոստանար կեանքի, պատուոյ եւ ինչքի կատարեալ ապահովութեամբ:

ՄՈՒՍԹԱՖԱ ՐԵՇԻՏ ՓԱՇԱ

Թիւն, եւ դարձեալ՝ Խրիմու պատերազմէն յետոյ, 1856ին նոր Խաթըր Հիւնայունով մը իր նախկին խոստումները կը կրկնէր, սակայն մասնաւորապէս հպատակ Քրիստոնէից վիճակը բարուրելու նպատակ ունեցող այս բոլոր երկրաշէն խորհուրդներն ու բարեկարգութեան խոստումները՝ մնացին ապարդիւն եւ բոլորովին անհետեւանք: Սակայն քահնի մը հայրենասէր ու հեռատես նախարարներ, իրենց հայրենիքը վերահաս կործանումէ մը փրկե-

լու նպատակաւ՝ համախորհուրդ որոշեցին գահընկէց ընել զՍուլթան Ալիզ եւ իր եղբորորդին, Սուրան Մուրատ եւ զգահ բարձրացուցին: Այս հայրենասէր թուրքերուն պարագլուխն էր մեծանուն Միսհաթ փաշան, որ իրաւամբ կոչուած է՝ Հայր Օսմն. Սահնանադրուքան: Բայց դժբախտաբար՝ լու-

ՍՈՒԼԹԱՆ ՄՈՒՐԱՏ Ե.

սամիտ եւ ազնուահոգի Սուլթան Մուրատի իշխանութիւնը շատ կարճատեւ եղաւ ու իրեն յաջորդեց եղբայրը Սուրան Համիտ Բ. (1876):

Այս առթիւ, Միտհաթ փաշայի առաջին գործը եղաւ՝ պարտադրել նոր Սուլթանը որ Սահմանադրութիւն հրատարակէ: Պէտք է գիտնալ որ, Միտհաթ փաշայի հօր աջակից եւ խորհրդատուն էր՝ պետական Հայագգի երեւելի անձնաւորութիւն մը, այն է՝ Գրիգոր Էփենտի Օսեան:

Ալտ-իւլ-Համիտ, թէպէտ մեծ դժուարութեամբ, բայց վերջապէս ստիպուեցաւ ընդունիլ անուանի նախարարապետին պահանջումը եւ Սահ-

մանադրութիւն հրատարակել՝ որով կազմուեցան
Եւրասիականութիւն եւ Եւրասիոյս :

Սակայն Համլտ, որ անմիջական բռնաւոր մը ըլ-
լալու սահմանուած էր, չհանդուրժեց ժողովուր-

ՄԻՏՅԱՅ ՓԱՇԱ

դին վայելած ազատութիւնը ու երկու տարի յետոյ՝
Պետական հարուածով մը Սահմանադրութիւնը ջնջեց.
Միտհաթ փաշան եւ իր գործակից հախարարները
աքսորական կեանքի մէջ մահացուց եւ կատաղի
բռնաւորի մը յատուկ արիւնալի իշխանութիւն մը
վարելով՝ Օսմ. հայրենիքը կատարեալ դժոխքի մը
վերածեց՝ ազատութեան ծարաւի բիւրաւոր ծաղիկ
կեանքեր հաճատակելով:

Համլտ, իր վրէժխնդրութեան թոյնը ամէնէն
աւելի թափեց Հայաստանի վրայ եւ կազմակերպ-
եալ ջարդելով՝ 300, 000է աւելի անմեղ հոգիներ
անկնայ բնաջինջ բռաւ:

Սակայն, հաւանակ Համլտի ի գործ դրած
բռնական բոլոր միջոցներուն եւ զարհուրելի խրթ-
դրժութեանց, աշատութեան ոգին ալ աւելի բոր-
բոքեցաւ հորահայտ թուրք երիտասարդութեան սրբ-
տին մէջ, որոնք «Միութեան եւ Յ սոսջգիմութեան

ԳՐԻԳՈՐ ՕՏԵԱՆ

քովից» անունով յիշատակուած մարմին մը կազ-
մած, Եւրոպայի գլխաւոր մայրաքաղաքներուն մէջ
իրենց հալածանքը բռնակալութեան ճիրաններէն
ազատելու համար ամէն ջանք ի գործ կը դնէին:

Վերջապէս, երեսուն երեք տարիներէ ի վեր բո-
լոր Օսմանցիներուն համար ցանկալի օրը հասաւ
1908 Յուլիս 10ին, երբ Բուլմէլի Գ. գորաբանակը
ապստամբութեան դրօշ պարզելով՝ Սահմանադրու-
թիւն հռչակեց եւ սպաննաց Պաշայ վրայ քաշել՝
եթէ Սուլթանը չհրապարակէր: Համլտ, այս սպառ-

հացող վտանգին առջեւ՝ ա՛լամայ ստիպուեցաւ տեղի տալ եւ կատարուած իրողութիւնն ընդունիլ։ Օսման. այս հորածին Ազատութեան երկսւ անուանի դիւցազուններն էին, Երիսասարդ Թուրք իշխուորա-

ՆԱՍԸԳ ԲԵՄԱԼ ՊԵՅ

կաններէն Նիսպի ԷԼ Էնվիւր պիւերը՝ որոնց յաւէտ երախտապարտ պիտի մնայ Օսմանեան Հայրենիքը։ Իրաւ է որ ազատութեան ռիսերիմ հակառակորդ եւ արինարբուն Համիտ, Նոր Սահմանադրութեան առաջին տարին, 1909 Մարտ 31ին, իր կաշառած զինուորներով փորձեց բնաջինջ ընել Սահմանադրութիւնն ու անոր գլխաւոր վարիչները, սակայն Մալեդոնական արի բանակը, առաջնորդութեամբ մեծանուն հայրենասէր զօրավար Մահմուտ Շեյխթփաշայի, կայծակի արագութեամբ հասաւ Պոլիս, ազատութեան դէմ դաւաճանողները մահուամբ

պատժեց եւ բռնակալ Համիտն ալ գահընկէց ընելով՝ արքայեց Սէլանիկ եւ Օսմ. գահը բարձրացուց Սուլթան Մեհմեթ Ե. Բեշաս, Ապրիլ Համիտի կրտսեր եղբայրը, 1909 Ապրիլ 14) 37ին։

Սակայն պէտք է լաւ համոզուած ըլլալ որ,

Մ ՇԵՎԲԵԹ ՓԱՇԱ

Օսմանեան հայրենիքին ազատագրութեան այս գործին մէջ, փառքի ու երախտագիտութեան շա՛տ մեծ ու կարեւոր բաժին մը ունին հաւել մեր Հայ յեղափոխական մարմլնները — Հնչակեան ու Դաշնակցական — որոնք երիտասարդ Թուրքերէն շատ առաջ կազմակերպուած, ամէնէն աւելի տառապող Հայ Ազգին անուշով բռնակալութեան տապալուովն համար գրով . խօսքով եւ մանաւանդ գէնի ձեռքին արիաբար մաքառեցան, արհամարելով արինարբուն Սուլթանին եւ իր գահիճներուն կողմանէ ի գործ դրուած սոսկալի տանջանքները. արքայը,

գնտանը, կախանն ու մահը՝ մինչեւ որ ծագեցաւ Ազատութեան փառայեղ արշալոյսը:

Ուրեմն օրհնեալ ըլլայ յիշատակն այն անմահ գիւցազորներուն որոնք Հայրենեաց ազատութեան

Ըս խանգի հայրեւոյս
ՇԻՆԱՍԻ ԷՅ.

սիրոյն համար մահը գրկեցին: Պատիւ ու երախտա-
գիտութիւն՝ Ազատութեան այն կտրիճ զինուորնե-
րուն, որոնք այժմ իրենց փառաւոր յաղթանակին
արդար արդիւնքը կը վայելեն:

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՕՐԷՆՍԻՐՈՒԹԻԻՆ

Մինչեւ Սուլթան Մահմադ Բ. ժամանակ,
Թուրքիոյ մէջ՝ մի միայն Կոնստանդնուպոլսէն

գոյութիւն ունէին (Մահմէտ Երկր) եւ կը գլու-
նուէին Շէյխ-իւլ-Իսլամին իրաւասութեանը ներքեւ:

Այսօր, Թուրքիոյ մէջ կան երկու տեսակ դա-
տարաններ. 1. Շէյխի, որոնք Իսլամական օրինաց

ԷՆՎԵՐ ՊԷՅ

համաձայն կը դատեն եւ 2. Քաղաքային (Նիզամիյէ)
որոնք քաղաքային օրինաց համեմատ կ'ընթանան:

Ինչպէս ըսինք, առաջինները կը գտնուին Շէյխ-
իւլ-Իսլամութեան, իսկ վերջինները՝ Արդարութեան
գործերու հախարարութեան իրաւասութեանը ներ-
քեւ:

Օրէնքները երկու որոշ մասերու կը բաժնուին,
ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՕՐԷՆՍԻՐՈՒԹԻԻՆ (Հուլուգ) եւ ՊԱՏ-
ԺԱԿԱՆ ՕՐԷՆՍԻՐՈՒԹԻԻՆ (ճէզա):

Երբ, Օսմ. հպատակ երկու անձերու միջեւ,
սլարտքի կամ առեւտրական գործի մը սլաւաճառաւ

խնդիր ծագի, կը դիմեն Գաղաքային կամ Առեւտրական դատարաններու: Երբ խնդիրը որ եւ է յանցանքի համար ըլլայ, այդ տեսակ դատերն ալ կը տեսնուին Պատժական, իսկ ոճիւրի վերաբերեալ

ՆԻԱԶԻ ՊԵՅ

դատերը՝ Ամբաստանիչ ու Եղեկնադատ տեսաններու (ձինայէթ Մահքէմէսի) ի առջեւ կը տեսնուին:

Գաղաքային դատարանները հետեւեալներն են.

1. ՆԱԽԱԳԱՏ ԱՏԵԱՆ (Պիտայէթ Մահքէմէսի), Le tribunal de première instance) որ կը գտնուի Վիլայէթներու, Սանճագներու եւ Գաղաներու մէջ:

2. ՎԵՐԱՔՆՆԻՉ ԱՏԵԱՆ (Իսթինաֆ Մահքէմէսի La Cour d'Appel) որ կը գտնուի կուսակալութեանց կեդրոններուն մէջ:

3. ՎՃՈՍԲԵԿ ԱՏԵԱՆ (Մահքէմէի Թէմիզ la Cour de Cassation) որու կեդրոնը միմիայն Կ. Պոլիս է:

Երբ երկու անձ, առեւտրական խնդրոյ մը առթիւ, ուզեն օրէնքին վճռին դիմել, պէտք է անձամբ կամ փոխանորդով ներկայանան Նախագատ Ատեանին: Երբ ասոր տուած վճռէն մէկ կամ միւս կողմը դո՛ւ չի մ'հայ, կը դիմեն Վերաքննիչ, եւ վերջապէս, Վճռաբեկ Ատեանին: Այս վերջինը՝ ներկայացուած խնդիրը եւ անոր մասին նախապէս տրուած վճիռները օրինական ամէն տեսակէտներով վերստին կը քննէ, եւ եթէ ապօրէն գտնէ, կը բեկանէ տրուած վճիռը, իսկ երբ արդար եւ օրինական դատէ, դատախազ կանգնող կողմը կը դատապարտէ նախապէս տրուած վճիռն ընդունելէ ի զատ, դատական բոլոր ծախքերն ալ վճարելու:

Ընդհանուր Դատախազը (Միւտտաի Ումումի, Procureur Général). կառավարութեան կողմանէ կարգուած այն դատական պաշտօնեան է, որու պարտականութիւնն է՝ հանրային ապահովութեան, բարոյականին, կեանքին եւ ինչքին վնասող որ եւ է չարագործի դէմ դատախազ կանգնելով՝ ըստ օրինի, անոր պատժուիլը պահանջել:

Որ եւ է եղեոնական յանցանքով անբաստանեալ մը, երբ նիւթապէս աղքատ եւ ինքնապաշտպանութեան անկարող կը գտնուի, դատարանը ձրիաբար փաստաբան մը կը յատկացնէ անոր: Իր իրաւունքը օրէնքի առջեւ պաշտպանելու համար դատի ելլող անձը կը կոչուի Դատախազ (Միւտտաի) իսկ այն՝ որու դէմ դատ բացուած է, կը կոչուի Ամբաստանեալ (Միւտտաի ալէյհ):

Օսմ. դատարանները ձեռնհաս են դատելու՝ Օսմանցի եւ օտարահպատակներու միջեւ տեղի ունեցած դատերը: Այս կարգի դատարանները կը կոչուին Խառն Դատարան, (Մէճլիսը Միւլթէլիթ, Tribunaux Mixtes) եւ ուր կան նաեւ օտարահպատակ անդամներ:

Օսմանցի եւ օտար տէրութեան մը հպատակ անձի մը միջեւ, Առեւտրական կամ Քրէական յանցանքի մը համար, Օսմանեան դատարաններու առջեւ տեղի ունեցած դատավարութեանց միջոցին, օտարահպատակին պատկանեալ Հիւպատոսարանէն թարգման մը ներկայ կը գտնուի եւ տրուած վճռի մասին կրնայ գիտողութիւն կամ բողոք ընել:

Ջինուորական դատակարգին գործած յանցանքները եւ ոճիրները կը դասէ՝ բարձրատիճան սպաներէ կազմուած Պատրազմական Ասեանը (Տիվանը Հարպ. Conseil de Guerre) որու սահմանած պատիժները՝ Քաղաքային դատարաններու տուածներէն շատ աւելի ծանր են:

Դատարան մը կը բաղկանայ Նախագահէ մը (Րէյիս, Président), Անդամներէ (Ազա, Membre), Դիւանապետէ (Պաշ Քեաթիպ, Premier Secrétaire) եւ Քարտողարներէ (Չասլըթ Քեաթիպի, Greffier):

Առեւտրական ու Ծովային դատարաններէ ի զատ, Մայրաքաղաքներու եւ վաճառաշահ մեծ կեդրոններու մէջ կան հաւեւ Առեւտրական Սենեակներ (Թիճարէթ Օտասը, Chambre de Commerce) որոնք կազմուած են Օսմանցի այլ եւ այլ ազգերէ բաղկացած պատուաւոր վաճառականներէ, որոնք երկրին վաճառականութեան զարգացման, առեւտրական յարաբերութիւններու գիւրութեան միջոցներուն վրայ կը խորհրդակցին եւ օգտակար թեւադրութիւններ կ'ընեն կառավարութեան:

Թուրքիոյ մէջ, ո՛ր չ-իսլամ հասարակութիւնները իրենց Հոգեւոր պետերն ունին: Այսպէս, Հայերը, Յոյները, Պուլկարները իրենց առանձին պատգիարքները, Հրեաները՝ իրենց Մեծ Բաբունապետը ունին, որոնք ժողովուրդին քուէովը կ'ընտրուին եւ Սուլթանին կողմէ կը վաւերացուին:

Քրիստոնեայ հասարակութիւնները՝ Օսմանեան Սուլթաններու կողմէ դարբերէ ի վեր իրենց տրուած առանձնաշնորհումներէն զատ, իրենց հերքին օրէնքներով եւ կրօնական ու աշխարհական ժողովներով կը վարեն իրենց ազգային, կրթական եւ կրօնական գործերը:

Հոգեւոր պետերը, իբրեւ միջնորդ կառավարութեան եւ իրենց պատկանած հասարակութեան, ի հարկին, անոր վերաբերեալ խնդիրներու համար՝ ընդհանրապէս կը գիմեն կրօնից Տեսչին եւ Արդարութեան գործոց Նախարարին:

Մ Ա Ս Ն Գ.

Նախարարութիւններ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Առաջին մասին մէջ տեսանք որ, Սահմանադրական երկիրներու մէջ երկու իշխանութիւններ կան՝ Օրենսդիր եւ Գործադիր:

Գործադիր իշխանութիւնը կը բաղկանայ Նախարարութիւններէ՝ որոնք իրենց առանձին սլարաքերն ու պաշտօններն ունին:

Գլխաւոր նախարարութիւններն են՝

1. Ներքին Գործոց Նախարարութիւն (Տախիլիյէ Նէզարէթի, Ministère de l'Intérieur) որու պաշտօնն է՝ բոլոր կուսակալութեանց ներքին վարչութեանը հսկել:

Կուսակալութիւնները իրենց մէջ հետեւեալ ստորաբաժանումներն ունին: Կուսակալ (Վալի, Gouverneur). Սանճագ (Préfecture) զոր կը կառավարէ Միքիսարրոֆ մը, Քազա (Sous Préfecture) զոր կը կառավարէ Գալմագաւ մը, Նահիյէ՝ զոր կը կառավարէ Միւսիւր մը, Գարիյէ՝ որ յանձնուած է Մուխարի մը:

Կուսակալն է որ կը գործադրէ օրէնքը եւ ա. մէն կարեւոր միջոցներ ի գործ կը դնէ՝ կարգն ու ասպահովութիւնը պահպանելու համար եւ այս մասին տեղեկութիւններ կը հաղորդէ Ներքին գործոց նախարարութեան:

Կուսակալութեան մը մէջ, բացի Վալիէն, կը գտնուին նաեւ՝ 1. Կուսակալի օգնական (Վալի Մուս. վինի, Adjoint au Vali): 2. Համարակալ (Տէֆէթր-տար) որ կուսակալութեան եւմտական եւ հաշուա.

կան գործերովը կ'զբաղի: 3. Դատական Քննիչ (Ստ. լիյէ Միւֆէթթիլի, Inspecteur de la Justice) որ օրինաց անթերի եւ արդար կերպով գործադրութեանը կը հսկէ: 4. Քարտուղար կամ՝ Դիւանապէս (Մէք. թուսլճի Chef de la Correspondance) որ պաշտօնա. կան գրութիւնները կը խմբագրէ: Ասոնցմէ ի գատ, կը գտնուին նաեւ, Հասարակաց Ծիկնութեան, Երկրա. գործական, Երեսական, Կրթական եւն. քննիչներ, ինչ. սլէս նաեւ Ժամատարմայի եւ Զինուորական հրամա. նատարներ:

Միւթէսարրոֆներն ու Գայմագամներն ալ կ'ուսենան իրենց Մուսվինները:

2. Արդարութեան Գործոց Նախարարութիւն (Ստիլիյէ Նէզարէթի (Ministère de la Justice et des Cultes), որու սարտականութիւնն ու պաշտօնն է՝ թէ՛ Մայրաքաղաքին եւ թէ՛ գաւառաց մէջ՝ կարող եւ ուղ. դամիտ գատաւորներ կարգել, զեղծարարները պաշ. տօնէ դադարեցնել, օրէնքին կէս առ կէս գործադ. րութեանը նախանձախնդիր գտնուիլ, Ժամանակին ոգւոյն ու պէտքերուն աւելի համապատասխան նոր եւ կատարեալ օրէնքներ ներկայացնել Խորհրդա. րանին վաւերացման եւն:

Պատրագրական Նախարարութիւն, (Հարպիյէ Նէ. զարէթի, Ministère de la Guerre) որու պաշտօնն է բանակը կազմակերպել, երկրին պաշտպանութեանը հսկել, հող տանիլ զինուորին առողջութեան եւ կրթութեան, զինուորական վարժարաններ հիմնել, եւ հետեւիլ՝ զինուորական արուեստին վերաբերեալ կատարելութեանց:

Օսմ. Սահմանադրութենէն առաջ, բոլոր Թուրքերուն զինուորական ծառայութիւնը պարտա. ւորիչ էր, իսկ Քրիստոնեաները միայն Զինուորական. տուրք (Պէտէլը Ասքէրիյէ, Taxe d'exonération mili

taire) կը վճարէին: Սակայն հիմայ, անխտիր ամէն Օսմանցիի համար պարտաւորիչ է զինուորական ծառայութիւնը: Օսմանեան կայսրութեան ցամաքային զօրութիւնը կը բաժնուի եօթը զօրաբանակներու եւ կը զանուակն հետեւեալ կեդրոններուն մէջ.

1. Կ. Պոլիս, 2. Էսիրնէ, 3. Մանասրը, 4. Էրզինկեան, 5. Շամ, 6. Պադսաս, 7. Եհմէն: Ղարս թարապուռի մէջ ալ կայ առանձին զօրաբանակ մը:

Իւրաքանչիւր զօրաբանակ ունի իր հրամանատարն որ կը կոչուի Միւշխար (Մարաշխարս):

Սահմանադրական նոր օրէնքով, զինուորական ծառայութեան պայմանաժամն է 20 տարի, որու երեքը Գործօն (Նիզամ, l'Armée active), մ'նացածը Պահեսի (Բէտիֆ, Réserve) բանակին մէջ կը կատարուի: (1) ||

4. Մովսլիմ Նախարարութիւն, (Պահրիյէ Նէզարէթի, Ministère de la Marine) որու պարտքն է երկրին ծովային զօրութիւնը կատարելագործել, պատերազմական մեծ ու փոքր նաւերու շինութեան հոգ տանիլ, նաւարաններ, զինուորական նաւահանգիստներ հիմնել, կարող հրամանատարներ հասցնել, նաւային վարժարաններու արդիւնաւորութեանը հոգ տանիլ եւն.:

5. Հանրային Կրթութեան Նախարարութիւն, (Մէտրիֆ Նէզարէթի, Ministère de l'Instruction Publique) որ շատ կարեւոր պաշտօն մը ունի, այն է՝ Օսման. հայրենիքին բոլոր զաւակաց ուսման եւ կրթութեանը հոգ տանիլ, հիմնել՝ նախնական, երկրորդական ու բարձրագոյն վարժարաններ, ժամանակին ոգւոյն ու երկրին պէտքերուն համաձայն՝ կրթա-

(1) Զինուորագրութեան օրէնքը տակաւին վերջնական ձև մը առաջ չէր կաշուէ համար, աւելորդ մանրամասնութեանց մէջ մտնելու հարկ չտեսանք և ուսուցչին վերապահեցինք այս պարագան:

կան նոր ծրագիրներ պատրաստել, թանգարաններ, ընթերցարաններ, հնութեանց միւզէյներ հաստատել, արժանաւոր ուսուցիչները նիւթապէս վարձատրել եւ ապահովել անոնց ապագան, շրջանաւարտ աշակերտներուն գործ ու պաշտօն հայթայթել, ընդունակ եւ ուշիմ աշակերտները՝ Եւրոպայի մասնագիտական բարձրագոյն վարժարանները ղրկել եւն.:

Թուրքիոյ մէջ, բաց ի նախնական ու երկրորդական վարժարաններէ, Կ. Պոլսոյ մէջ կը զանուակն նաեւ Բժշկական, Զինուորական, երկրաչափական, Իրաւաբանական համալսարաններ ու վարժապետանոցներ եւ Քաղաքային վարժարան (Միւլէթիյէ):

6. Հանրային Երկրաբանաց եւ վաճառականութեան նախարարութիւն, (Նաֆաա վէ թիճարէթ Նէզարէթի, Ministère des Travaux Publics et du Commerce) որու պաշտօնն է՝ երկրին վաճառականութեան զարգացման եւ ներքին ապրանքներու արտածմանը հոգ տանիլ, տեղական արհեստները քաջալերել եւն.:

Բայց որպէս զի երկրի մը վաճառականութիւնը զարգանայ, նախ եւ առաջ պէտք է որ երկաթուղիներ, նաւահանգիստներ, կառուղիներ ու կամուրջներ շրանցքներ ու քարափներ շինուին, երթեւեկութիւնները, փոխադրութիւնները դիւրին եւ աժան ըլլան: Ահա ասոնք են իր պարտականութիւնները: Եթէ տէրութեան նիւթական միջոցները չի ներեն այս ամէն պէտքերը հոգալու, կարելի է, երկրին համար նախատար պայմաններով՝ օտար ընկերութեանց յանձնել:

7. Արտաքին Գործոց Նախարարութիւն (Խարիճիյէ Նէզարէթի, Ministère des Affaires Étrangères). որու պարտականութիւնն է՝ տէրութեան արտաքին քաղաքականութեանը հսկել. շարունակ յարաբերութիւն ունենալ՝ օտար երկիրներու մէջ գտնուած

դեսպաններու եւ հիւպատոսներու հետ : Թէ՛ Նախարարաց Խորհուրդին եւ Թէ՛ պահանջուած ժամանակ, երկրին արտաքին քաղաքականութեանը մասին բացատրութիւններ տալ Երեսփոխանական Ժողովոյ : Օտար տէրութեանց հետ՝ առեւտրական ու քաղաքական նպաստաւոր դաշնագիրներ կնքել եւայլն, եւայլն :

8. Նախարարութիւն (Մալիյէ Նէզարէթի. Ministère des Finances) որու պարտականութիւնն է տէրութեան ամբողջ ելմտական գործերուն վերատեսչութիւնը : Ինքը կը հաւաքէ բոլոր տուրքերը. եկամուտները եւ անոնցմով է որ կը հոգայ տէրութեան ամէն կարգի անհրաժեշտ պէտքերը : Ելմտական նախարարին պաշտօնն է հաւել՝ ամէն տարի տէրութեան Պիւտճէն պատրաստելով՝ հերկայացնել Երեսփոխանական Ժողովին, բացատրութիւններ տալ անոր մանրամասնութեանց վրայ եւ վերջապէս՝ նոյնութեամբ կամ բարեփոխութեամբ՝ զայն վաւերացնել տալ : Ելմտական նախարարը, ի հարկին, կրնայ նպաստաւոր պայմաններով փոխառութիւններ կնքել :

9. Էվգաֆի Նախարարութիւն (որ միայն Թուրքիոյ մէջ գոյութիւն ունի) եւ որու պարտականութիւնն է՝ տէրութեան սեփական եւ Շէրիի օրէնքով իրեն վերածուած անշարժ կալուածները մատակարարել, մզկիթներու, կրօնական վարժարաններու նորոգութեան եւ հիւթական պիտոյից հոգ տանիլ :

10. Անտառներու, Հանքերու ու Երկրագործութեան Նախարարութիւն (Օրման, Մէտալին վէ Զրա՛աթ Նէզարէթի, Le Ministère des Forêts, des Mines et de l'Agriculture). որու պարտականութիւնն է՝ երկրին մէջ գտնուած հանքերուն եւ անտառներուն օգտակար կերպով շահագործմանը հոգ տանիլ, երկրագործութիւնը քաջալերել, պաճարախսներու առաջքն

անել, երկրագործական վարժարաններ ու դրամատուններ հաստատել, զիւղատնտեսական ցուցահանդէսներ կազմակերպել, բոյսերուն եւ կենդանիներուն տեսակը աշուակցնելու հոգ տանիլ, եւն :

11. Թեղանօթարանի Վերատեսչութիւն (Թօփհանէ Նէզարէթի, Grand Maître de l'Artillerie), որ պատեւազմական ղէնքերու շինութեամբ եւ քննութեամբը կ'ըզաղի : Եւրոպական գործարաններու յանձնարարուած հրագէտներու շինութեանը մօտէն կը հսկէ եւ նորահընար ղէնքերու ուսումնասիրութեամբը կ'ըզաղի :

12. Հեռագրական եւ Թղթատրական Նախարարութիւն (Բօսթա վէ Թէլէկրաֆ Նէզարէթի, Ministère des Postes et des Télégraphes), որու պարտականութիւնն է՝ համակ կամ հեռագիր, աւանդ կամ դրամաճրար՝ սահմանուած փոխարժէքով մը, անկորուստ եւ անյապաղ իր հասցէին ղրկելու փոյթ տանիլ : Մասնաւորներու կամ վարչութեանց կողմանէ յայտնուած իրաւացի դանդաւանները նկատողութեան առնելով՝ անոնց դարման տանիլ եւ գոհացում տալ :

Երկրորդական նախարարութիւններ կամ Վերատեսչութիւններ են՝ Մաֆսային, Ուսիկական կամ Հանրային Ապահովութեան վարչութիւնները :

Մաքսային վերատեսչութեան պաշտօնն է՝ հեռածուած եւ արտածուած ապրանքներէն օրինական տուրքը գանձել, Մաքսատան մէջ գտնուած ապրանքներուն անկորուստ եւ անվթար պահպանութեանը հոգ տանիլ, պահանջուած ատեն՝ վաճառականին ապրանքը, օրինական գործողութիւնները կատարելով, անյապաղ յանձնել :

Հանրային Ապահովութեան կամ Ոստիկանութեան պարտքն է՝ ժողովուրդին կեանքին, ինչքին եւ սլաութին պահպանութեանը՝ գիշեր ու ցորեկ

Հոգածու եւ Հսկող ըլլալ, հանրութեան վնասակար մարդիկը՝ գող, սրիկայ, դատարկապորտ, քսակահատ, հրձիգ, խռովարար, եւն. ձերբակալելով յանձնել արդարութեան, առանց քանակոծելու, քանի որ պատժելու իրաւունքը Օրէնքին վերապահ. աւած է: Նոյնպէս, ոստիկանները պարտաւոր են ժողովուրդին հետ վերջին ծայր քաղաքավարութեամբ վարուիլ:

Մաքսային վերատեսչութիւնը կը գտնուի Մալիյէի, իսկ Ոստիկանական վերատեսչութիւնը՝ Բաղաքապետութիւնը եւ Կ. Պոլսոյ Կուսակալութիւնը, կը գտնուին Ներքին Գործոց նախարարութեան իրաւասութեանը ներքեւ:

Բաղաքապետքիւն (Շէհիր Էմանէթի Prefecture) որու պարտքն է՝ իր գտնուած քաղաքին ընդհանուր մաքրութեանը, փողոցներուն եւ հանրային շէնքերուն առողջական պայմաններուն վրայ հսկել, փողոցները լայնցնել ու քարայտակել, կառուղիներ, թատրոն հանրային սարտէզներ շինել, գիշերները՝ փողոցները լուսաւորել, վտանգ սպառնացող հին շէնքերը եւ պատերը վար առնել, սնունդի վերաբերեալ նիւթերուն, նոյնպէս՝ փայտի եւ ածուխի սւաշարը անպակաս ընել եւ արդիւնէլ սնունդ քուսահած բարձր գիններով վաճառումը, հանրային առողջութեան վնասակար ուտելիքներ ծախելը արգիւնել, փողոցներու մէջ ժողովուրդին անցուղարձին արգելք ու վրտանգներու պատճառ եղող կառապաններն ու ձիապանները խտուել պատժել, մարդահամար կատարել, թաղապետական ու երեսփոխանական ընտրութեանց կանոնաւորութեանը հսկել եւն:

Ահաւասիկ, գլխաւոր նախարարութիւնները եւ անոնց ստորակարգեալ երկրորդական վարչութիւններու ամբողջութիւնն է որ կը կազմէ Թուրքիոյ

Կառավարութիւնը կամ Գործադիր Իշխանութիւնը:

Մեծ Եպարդոսը՝ քաղաքական իշխանութեան տեսակետով, իսկ Շէյխ-իւլ-Իսլամը՝ կրօնական տեսակետով՝ Սուլթանին փոխանորդներն են:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Կ. ՊՈԼԻՍ

Օսմ. կայսրութեան Մայրաքաղաքն է Կ. Պոլիս որ կը տարածուի Սեւ եւ Մարմարա ծովերուն ու Ոսկեղջիւրի մէջտեղ եւ կը պարունակէ Կ. Պոլսոյ քաղաքապետութիւնը եւ իր շրջակայ արուարձաններով: Այս կուսակալութեան մաս կը կազմեն՝ Ա. Եւրոպական բաժնին մէջ՝ Բիւլղարի-Չիք-մեհմեդ գաւառակը, Բ. թաղապետական շրջանակները (Տաիրէի Պէլէտիյէ) եւ Գ. Ասիական բաժնին մէջ՝ Իշխանաց կղզիներու գաւառակը եւ Կեյսզե, Պէյֆոզ, Գարսալ եւ Շիյե գաւառակները:

Նախարարաց խորհուրդը կը գումարուի մասնաւոր պաշտօնատան մը մէջ որ կը կոչուի ԲԱՐՉԱԲԱՅՆ ԴՈՒՌ (Պալը Այի Sublime Porte), այնպէս որ, Բ. Դուռ բառը համարիշ եղած է Օսմանեան կառավարութեան: Օրինակի համար, երբ ըսուի թէ «Բ. Դուռը, այսինչ տէրութեան այսինչ առաջարկը մերժեք կամ ընդունեք է»՝ Օսմանեան կառավարութիւնը կը հասկցուի: Նախարարաց խորհուրդին (Մէճլիսը Խաս, կամ Մեհմեդ Վիլիէյա Conseil des Ministres) կը նախագահէ Մեծ Եպարդոս, սը եւ արուած որոշումները կ'ենթարկէ Սուլթանին վաւերացման:

Մեծ Եպարդոսն ու Շէյխ-իւլ-Իսլամը՝ ուղղակի Սուլթանին կողմանէ կ'ընտրուին:

Սահմանադրական երկիրներու մէջ՝ նախարարապետութեան պաշտօնը ընդհանրապէս կը յանձնուի ա'յնպիսի անձի մը որ, Ազգ. ժողովոյ մէջ մեծամասնութիւն կազմող կուսակցութեան կը պատկանի :

Երբեմն ալ կը պատահի որ, նախարար մը, առժամանակեայ կամ մ'նայուն կերպով՝ նախարարական երկու պաշտօն կը ստանձնէ՝ դաշլիճի մը մէջ եւ հաւասարապէս երկու պաշտօններուն համար ալ պատասխանատու կ'ըլլայ խորհրդարանին հանդէպ :

Նոր դաշլիճ մը կազմուած, կամ թէ նոր նախարար մը ընտրուած պահուն, պաշտօնի ձեռնարկելէ առաջ, պարտաւոր է, ըստ օրինի, ներկայանալ Սուլթանին, եւ անոր անձին, Սահմանադրութեան եւ հայրենիքին հանդէպ հաւատարմարժար ծառայելու համար հանդիսաւոր երդում ընել :

Թուրքիոյ մէջ, թաղապետութիւններէ ի դատ, մասնաւորապէս գաւառներու մէջ կը գտնուին վարչական ժողովներ (Մէճլիսը Խտարէ) որ կը կազմուի տեղական բարձրաստիճան պաշտօնատարներէ, ժողովուրդին քուէովն ընտրուած անձերէ եւ հոգեւոր պետերէ : Այս ժողովներուն մէջ կ'որոշուին տեղական ամէն կարգի կարեւոր խնդիրներ :

Կուսակալութեանց մէջ այս ժողովներուն կը նախագահէ՝ վալին, Սանճագներու մէջ՝ Միւթէսարըֆը, Բազաններու մէջ՝ Գայմագամը եւ Նահիլէներու մէջ՝ Միւտիւրը : Կ. Պոլիս բաժնուած է 20 թաղապետական շրջանակներու որոնք են :

Ա. Շըջ. Շահգատէ Պաշը, Բ. Շըջ. Սուլթան Ահմէտ (Կոթա), Գ. Շըջ. Լանկա, Դ. Շըջ. Սամաթիա, Ե. Շըջ. Էյուպ, Զ. Շըջ. Պէյօղլու, Է. Շըջ. Հասթէօյ, Ը. Շըջ. Պէշիքթաշ, Թ. Շըջ. Արնաւուտ.

Քէօյ, Ժ. Շըջ. Ենի քէօյ, ԺԱ. Շըջ. Թարապիա, ԺԲ. Շըջ. Պէօյիւքտէրէ, ԺԳ. Շըջ. Պէյքօղ, ԺԴ. Շըջ. Գանլըճա, ԺԵ. Շըջ. Պէյլէր Պէյ, ԺԶ. Շըջ. Փաշա Լիման, ԺԷ. Շըջ. Տօղանճըլար, ԺԸ. Շըջ. Գատըքէօյ, ԺԹ. Շըջ. Ատալար, Ի. Շըջ. Մաքրի քէօյ :

Պէտական Խորհուրդ

Վարչական ամէն ճիւղերու յատուկ առանձին նախարարութիւններէ ի դատ, կեդրոնի կառավարութեան մէջ կայ նաեւ՝ օրէնսդէտ եւ փորձառու անձերէ կազմուած Պէտական Խորհուրդ մը (Շուրայի Տէվլէթ, Conseil d'Etat) եւ կը բաղկանայ երկու ճիւղերէ :

Առաջինը՝ զեղծանող պետական պաշտօնէից դատերը կը տեսնէ՝ եթէ իրենց հետ մեղսակից ո'չ պաշտօնեաներ չի կան : Այս վերջին պարագային, քաղաքական դատարաններու առջեւ կը աեմնուին այդ կարգի դատերը :

Երկրորդն է Թրէնսպրական ճիւղը (Թանդիմաթ Տաիրէսի) որ օրէնքները մեկնելու, վերլուծելու եւ կամ նոր օրէնքներ եւ օրինագիծեր պատրաստելով՝ Դաշլիճին ներկայացնելու պաշտօնն ունի : Պետական խորհուրդին մէջ կը գտնուին նաեւ՝ Երմէական եւ Հանր. Շինուքեանց մասնաճիւղեր :

ՄԱՍՆ Բ.

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՎԱՐՁԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՈՒՄՆԵՐԸ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Օսմանեան պետութիւնը (Մէմալիքը Օսմանիյէ) կը պարունակէ Եւրոպայի, Ասիոյ ու Ափրիկէի մէջ ընդարձակ եւ հարուստ երկիրներ, ինչպէս նաեւ բազմաթիւ կղզիներ՝ Արշիպելագոսի եւ Միջերկրականի մէջ:

Խօսինք նախ Օսմ. Ասիոյ վրայ:

Ասիական Տաճկաստան՝ Օսմ. կայսրութեան ամէնէն ընդարձակ ու կարեւոր մասը կը կազմէ, որ իր աշխարհագրական եղանակէն գիրքով, բազմաթիւ ծովեզերքներով, խոր ու երկար գետերով, այլազան կլիմաներով ու հարուստ բուսաբերութեամբ, եւ մանաւանդ բնական ու արտաքին հաղորդակցութեան միջոցներուն շնորհիւ՝ Ասիոյ գոհար երկիրներէն մին է: Սեւ, Մարմարա, Արշիպելագոս, Միջերկրական, Կարմիր եւ Պարսկային ծովերը զինքը անմիջական հաղորդակցութեան մէջ կը գտնեն Եւրոպայի ու Ափրիկէի, ինչպէս նաեւ՝ Հար. Ասիոյ եւ Թայրազոյն Արեւելքի երկիրներուն հետ:

Միւս կողմանէ, չի կայ երկիր մը որ իրարու յաջորդող ազգերու ա՛յնքան նշանաւոր հայրենիքներ, պատմական ա՛յն քան յիշատակ եւ յիշատակարաններ եւ հնութիւններ պարունակէ իր մէջ՝ ինչպէս է Օսմ. Ասիան: Մովսիսականութեան, Քրիստոնէութեան եւ Իսլամութեան նախորդանք՝ աշխարհի այս մասը եղած է: Հոս է որ վայլեցան Արեւելքի հին քաղաքակրթութեան վառարանները եղող Հայաստան,

սան, Բաքոն, Քաղդէաստան, Պարսկաստան, Կասպադիկա, Պաղեստին, Ասորիք, Փիւնիկի, ինչպէս նաեւ Կիլիկիա, Պոնտոս, Բիւքանիա, Տրովադա, Գաղասիա, Փոխգիա, Լիւդիա, Յունիա են, որոնք այսօր պատմական անուններ են լուրջ:

Բնական հազար ումէկ բարիքներով օժտուած այս գեղեցիկ երկրին մէջ՝ դժբախդաբար՝ մարդն ալ իր աշխատութեան եւ պարտականութեան բաժինը չէ վճարած: Գիտութեան եւ արուեստին կատարելութիւնները տակաւին չեն միացած բնութեան ոյժերուն, որպէս զի հարստութիւնը բազմապատուի, մարդն ըլլայ աւելի երջանիկ, աւելի հարուստ եւ բնութեան հրամայող:

Օսմ. Ասիա բաժնուած է 22 կուսակալութեանց եւ ունի 16 միլիոն բնակիչ որ բաղկացած է գլխաւորապէս թուրքերէ, Հայերէ, Քիւրտերէ, Արաբներէ, Յոյներէ, Լազերէ, Չիքիներէ, Ասորիներէ, Քաղդէացիներէ, Պարսիկներէ, Հրեաներէ, Աւշարներէ, Եգիպտացիներէ եւն.:

Ծովեզերեայ կուսակալութիւններն են, Տրապիզոն, Գասպերնուհի, Խիւսայիւնիկեար, Այսրն, Գոնիա, Ասուս, Հալպ, Պէյրութ, Սուրիա, եւ Պարս:

Ներքին կուսակալութիւններն են՝ Էնկիւրիւ, Սիւպ, Էրզրում, Պիքիս, Վան, Մամուրեքիւ-Ագիզ, Տիարպիքի, Պադսա եւ Մոսուլ:

Արշիպելագոսի կղզիներուն մէկ մասը կը կազմէ առանձին կուսակալութիւն մը՝ ճեղայիւր-Պահր-Սեֆիս անունով: Արաբիոյ արեւմտեան մասին մէջ կան երկու կուսակալութիւններ՝ Հիւսսա ու Եմէն:

Զորս առանձին միւլէսարըֆութիւններ են՝ Իզմիս, Պիդա, Երուսաղեմ, Զոր:

Արտօնացեալ կուսակալութիւններ (վիլայէթը

Միւմթագէ) Սառնոս կղզին եւ ձեպկը Լիպնան՝ Պաղեստինի հար. կողմը:

Օամ. Ասիա, հակառակ իր ընդարձակութեան, չունի հաղորդակցութեան ներքին եւ արտաքին բաւական միջոցներ: Ներքին մասերուն մէջ շատ քիչ կը գտնուին կանոնաւոր խճուղիներ: Լայն ու խոր գետերը չեն բաժնուած արուեստական ջրանցքներով՝ որպէս զի թէ՛ երկրագործութիւնն օգտուի եւ թէ՛ հաղորդակցութիւնը գիւրջնայ: Շատ մը ծովեզերքներ ալ ապահով նաւահանգիստներէ եւ քարավաններէ զուրկ են:

Իսկ երկաթուղի ըլլալով՝ հետեւեալները կան:

1. Հայտար փաշայէն Իզմիտ. Իսկէ Շէհիր, Բէօթաշիա, Գոնիա, Էրէյլի-Պուլկուրլու: 2. Մուսանեաէն՝ Պրուսա: 3. Իզմիրէն՝ Գասապա-Ալա Շէհիր, Մանիսայէն՝ Սոմա. Ալա Շէհիրէն՝ Աֆիօն Գարա Հիսար: Իզմիրէն՝ Այտըն եւ Տիւնէր: Մէրսինէն՝ Թարսուս եւ Ատանա: 5. Եաֆաէն՝ Երուսաղէմ: 6. Պէյրութէն՝ Շամ-Հօրան, Հիճազ (Երկարելի): Ատնցմէ ի զատ՝ տակաւին նորեր ալ շինելու եւ եւ գտնուածները երկարելու ծրագիրներ պատրաստուած են:

1,000,000է աւելի բնակիչ կը պարունակեն Խիւսալիէնիկեսար, Այսըն, Գոնիա, Սիւպ, Էնկիւրիւ, Գասթրոնի եւ Տրապիզոն կուսակալութիւնները:

Նոյնպէս, Օամ. Կայսրութեան Մայրաքաղաքը Կ. ՊՈԼԻՍ, որ հիմա առանձին կուսակալութիւն մ'է. մէկ ու կէս միլիոնի մօտ բնակիչ ունի:

Եւրոպական Թուրքիա

Օամ. Կայսրութեան այս մասը, թէպէտ Ասիականին հետ բաղդատելով շատ փոքր, սակայն իր աշխարհագրական նպաստաւոր դիրքով, հողին արդաստուրութեամբ եւ կլիմային բարեխառնութեամբ՝ կարելոր եւ հարուստ երկիր մըն է: Կը տեսնէ հինգ ծովեր, Սեւ, Մարմարա, Արշիպէղաղոս, Յոնիական եւ Ագրիական:

Եւր. Թուրքիա իր մէջ ունի պատմական հետեւեալ բաժանումները, 1. Թրակիա, 2. Թեսալիա, 3. Եպիրոս, 4. Մակեդոնիա:

Եւր. Թուրքիա ունի արգաւանդ հող որ բաւական լաւ մշակուած է: Երկրագործական եւ գիւղատնտեսական բերքերը, ընտանի կենդանիներուն հետ՝ իր արտածութեան գլխաւոր նիւթերը կը կազմեն:

Եւր. Թուրքիա կը բաժնուի վեց կուսակալութիւններով. 1. Էսիրեք, 2. Սեդանիկ, 3. Եսնեա 4. Շիոս-րա, 5. Մանասքըր եւ 6. Բոսուլա:

Առաջին չորսը ծովեզերեայ, իսկ վերջին երկուքը ներքին մասերուն մէջ կը գտնուին:

Կրէտէ, Միջերկրական ծովուն մէջ, իբր 300,000 բնակիչներով (որու մեծ մասը Յոյն է) ընդարձակ կղզի մը եւ Արտօնացեալ կուսակալութիւն մըն է՝ Օամ. Կայսրութեան գերիշխանութեան ներքեւ: Եւր. Թուրքիոյ գլխաւոր բնակչութիւններն են՝ Թուրք, Յոյն, Պուլկար, Արմաւուս (Իսթամբուլ Բերիստանեայ), Հրեայ, Հայ, Քուրդ-վալաք եւն:

Եւր. Թուրքիոյ արտածութեան գլխաւոր նիւթերն են՝ արմուիք, վարդի իւզ, բուրդ, մուշտակ, կաշի, աճառ, ձէթ, պանիր, ծխախոտ, կարագ, գինի եւն:

Եւր. Թուրքիոյ մէջ՝ երկաթուղւոյ հետեւեալ գիծերը կան .

1. Կ. Պոլիս-Էտիրնէ-Մուսթաֆա փաշա : Այս գիծով, Կ. Պոլիս կը կցուի Բարիզի հետ :
2. Տէտէ Աղաճ-Տիմոթէքա-Գուլէլի Պուրկազ .
3. Սէլանիկ-Իստիկալ-Միթրովիցա .
4. Կ. Պոլիս-Տէտէ Աղաճ-Սէլանիկ ,
5. Սէլանիկ-Մանասթըր :

Օսմանեան Ափրիկէ

Օսմանեան Կայսրութեան մաս կը կազմեն նաեւ՝ Եգիպտոսն ու ՂԱՐՊ ԹԱՐԱՊԱՆՈՒՄը՝ Հիւս. Ափրիկէի մէջ : Եգիպտոս կը գտնուի Ափրիկէի հիւս. արեւելեան կողմը եւ համբաււոր է իր դիրքովն ու եզակւոր արգասաւորութեամբ : Եգիպտոս իր այս առաւելութիւնը կը պարտի Նեղոս գետին՝ առանց որու անապատ մը պիտի ըլլար : Կլիման , բաց թ Միջերկրականի ծովեզերքէն , ներքին մասերը շատ տաք կ'ընեն :

Եգիպտոսի հարուստ բուսաբերութիւններն են՝ արմտիք , բամպակ , բրինձ , խաչուէ , ձիթենի , արմաւ , եգիպտացորեն , թիթենի , լեզակ , բանջարեղէններ , ծխախոտ , շաքարեղէգ , տաք երկրի սլուղներ եւն :

Եգիպտոս ունի 11,000,000ի չափ բնակիչ : Գլխաւոր ազգաբնակիչութիւններն են՝ Իսլամ Ֆէլլահներ , Գալիներ , (որոնք հին եգիպտացիներէն սերած են,) Արապ , Հրեայ , Հայ , Յոյն , Եւրոպացիներ , եւն .: Տիրող լեզուն է Արաբերէն : Սուէզի ջրանցքին բացուելէն ի վեր , Եգիպտոսի կարեւորութիւնը բազմապատկուած է :

Եգիպտոս 1806էն ի վեր , Օման . պետութեան

գերիշխանութեանը ներքեւ ժառանգական Փոխար. ֆայոքիւն մըն է (Պատիվութիւն) : Եգիպտոս , առժա. մանակեայ կերպով Անգլիա գրաւած է :

Թունուզի ու Եգիպտոսի միջեւ կը գտնուի ՂԱՐՊ ԹԱՐԱՊԱՆՈՒՄ ընդարձակ եւ մեծ մասամբ անապատային կուսակալութիւնը որ երկու վարչական մասերու կը բաժնուի , 1. Դարպ-Թարապոնն՝ որ կեդրոնն է կուսակալութեան եւ 2. Պենկագի՝ որ առանձին Սանճագ մըն է :

Առաջինը , Միջերկրականի վրայ աղահով եւ բանուկ նաւահանգիստ է , նոյնպէս Պէնկագի :

Կլիման շատ տաք ու չոր է եւ քիչ անգամ կ'անձրեւէ : Ասդ-իւլ-Համիտ , քաղաքական յանցաւոր անունով՝ Հայ եւ Թուրք Ազատականները այս երկրին ամէնէն դժոխային անապատները (Փիզան) կ'աքտրէր :

Թարապոնն ունի 2,000,000ի չափ բնակիչ՝ որոնց մէջ բաւական թւով Եւրոպացիներ ալ կան :

ՄԱՍՆ Ե.

Միջազգային Օրէնք

(Հուզուզը պէյն-հս-Տիւվէլ, Droites Internat'on)

ԳԼՈՒԽ Ա.

Դ Ե Ս Պ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Իրաւ է որ իւրաքանչիւր տէրութիւն իր ներքին վարչական ալլ եւ ալլ գործառնութեանց համար հիմնական օրէնքներ ունի եւ ըստ այնմ կը վարէ իր գործերը, սակայն, քանի որ աշխարհի վրայ չի կայ քաղաքակրթեալ տէրութիւն մը որ ուրիշ տէրութեանց հետ սնտեսական ու քաղաքական կարեւոր յարաբերութիւններ չունենայ, ուստի անհրաժեշտ դարձած է որ տէրութիւնները իրենց նիւթական փոխադարձ շահերը, սլարտքերը, իրաւունքները, գիւմնագիտական ձեւակերպութիւնները սահմանող եւ հաւասարապէս՝ ամէնուն կողմանէ ընդունուած օրէնքներ ունենան:

Ահաւասիկ այս օրէնքներն են որ կը կոչուին Միջազգային (Գալմանինը Միլէլ կամ Հուզուզը պէյն-էտ-Տիւվէլ):

Իւրաքանչիւր տէրութիւն, իր քաղաքական ու սնտեսական շահերը պաշտպանելու նպատակաւ՝ ուրիշ տէրութեան մը մայրաքաղաքը կը զրկէ քաղաքական պաշտօնեայ մը որ կը կոչուի Դեսպան (Սէֆիր, Ambassadeur, Représentant): Դեսպանութիւնները կը բաժնուին քանի մը դասակարգերու: Առաջին կարգի դեսպան, որ ուղղակի իր վեհապետին անձը կը ներկայացնէ:

Երկրորդ կարգի դեսպան, որ նոյնպէս իր վեհապետին անձը կը ներկայացնէ, բայց աստիճանով երկրորդ կ'ըլլայ, ըստ այն տէրութեան միջազգային գիրքին՝ որու մօտ իբր ներկայացուցիչ զըրկուած է:

Երրորդ կարգի դեսպան (Ministre) որ լոկ իր պատկանած տէրութեան նախարարութիւնը կը ներկայացնէ: Ասոնցմէ ի գատ, կայ նաեւ Արտաւորու եւ Լիսգոր Պատիրակաւիւն կամ Դեսպանութիւն (Ֆէվգէլատէ վէ Մուրախասս սէֆիր, Ministre Plénipotentiaire) որ կառավարութեան մը կողմանէ՝ ուրիշ կառավարութեան մը ստիպողական պահանջով մ'ընելու համար կը զրկուի:

Առաջին կարգի դեսպանները իրենց պաշտօնին ձեռնարկելէ առաջ, կը ներկայանան նոյն երկրին վեհապետին կամ նախագահին՝ որու կը յանձնեն իրենց վեհապետներուն Յանձնարարգիրները (Իթիմասնամէ, Lettre de Créance): Իսկ երկրորդ ու երրորդ կարգի դեսպանները պաշտօնական այս ձեւակերպութիւնը կը կատարեն Արտաքին գործոց նախարարներուն հետ:

Դեսպաններուն պարտականութիւնն է՝ իրենց պատկանած տէրութիւններուն քաղաքական ու սնտեսական շահերուն հետ, պաշտպանել նաեւ իրենց հպատակաց ամէն կարգի իրաւունքները: Դեսպաններու բերանացի ու գրաւոր պաշտօնական յարաբերութիւնները ընդհանրապէս տեղի կ'ունենան ֆրանսերէն լեզուաւ, որ է գիւմնագիտութեան պաշտօնական լեզուն (Sangue Diplomatique):

Դեսպաններուն եւ իրենց պաշտօնէից անձը, ինչպէս նաեւ իրենց պաշտօնատուները անբռնաբարելի են, նոյնպէս՝ իրենց սեփական գոյքերն ու կարասիները զերծ են մաքսատուրէ:

Դեսպաններու՝ հաւաքական նիստերուն մէջ կը նախագահէ այն որ հրութեան կարգով երկցագոյն է (Doyen): Պաշտօնական ընդունելութեանց սովորաւ՝ երկցագոյն դեսպանը միեւնոյն իրաւունքները կը վայելէ:

Երբ դեսպան մը արտասովոր պարագայի մը մէջ եւ կենսական խնդրոյ մը համար վերջնագիր (Իւլթիւմաթօմ) մը ներկայացնելով գոհացում հստանայ ու իր Զանճնարագիրները ետ պահանջէ, եւ կամ, երբ դեսպան մը յանկարծ մեկնի իր պաշտօնատեղիէն ու իրեն յաջորդ մը չկարգուի, այդ պարագան կը նշանակէ որ երկու տէրութեանց միջեւ յարաբերութեանց խզում պատահած է եւ որ կրնայ պատերազմի յանգիլ:

Եւրոպայի 7 Մեծ տէրութիւններն են՝ Անգլիա, Ֆրանսա, Ռուսիա, Գերմանիա, Աւստրիա, Իտալիա եւ Օսման. Կայսրութիւն:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Հ Ի Ի Պ Ա Տ Ո Յ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Հին ատեն, Հռոմայեցիք ունէին Հիւպսոսներ (Consul) որոնց պաշտօնն էր 1. Ծերակոյտին ու Ժողովրդային Ժողովներու նախագահել. 2. Օրէնքներն ու տրուած վճիռները գործադրել. 3. Զօրաց հրամանատարութիւնը վարել. 4. Ծերակոյտին կողմանէ՝ օտար ազգաց հետ դաշնագրութիւններ կնքել, եւն.: Մինչդեռ այսօր, Հիւպսոս բառին իմաստը եւ անոր վարած պաշտօնին բնութիւնը բոլորովին տարբեր եւ հետեւեալն է:

Կառավարութիւնները Հիւպատոսներ կը ղրկեն

տէրութեան մը մայրաքաղաքն ու անոր գլխաւոր քաղաքները, հոն՝ իրենց հպատակներուն անտեւա-կան շահերը, անձը, պատիւը եւ ստացուածքը պաշտպանելու նպատակաւ: Նոյնպէս, Հիւպատոսները իրենց հպատակներուն իրարու հետ ունեցած զաւանթները կը տեսնեն եւ իրենց գանուած քաղաքին ու գաւառին առեւտրական, ճարտարարուեստագիտական ու անտեսական վիճակի մասին՝ պարբերա-կան Տեղեկագիրներ կը ղրկեն իրենց պատկանած Պետութիւններուն: Այս վերջին գործողութեան համար, Հիւպատոսները երբեմն կ'ունենան Առեւտրական Կցորդ (Attaché Commercial) անունով մասնաւոր պաշտօնեաներ, ինչպէս որ, Դեսպաններն ալ իրենց գանուած երկրին զինուորական գրութիւնը, ներմուծուած նորութիւնները մօտէն ուսումնա-սիրելու համար՝ կ'ունենան Զինուորական Կցորդ (Attaché Militaire) անունով զինուորական մէկ մէկ պաշտօնեայ:

Հիւպատոսութիւնն ալ, Դեսպանութեան պէս իր աստիճաններն ունի, ինչպէս՝ Ընդհանուր Հիւպսոսութիւն (Պաշ Ծէհպէնտէր, Premier Consul) որ իր իրաւասութեան ներքեւ եւ որոշ շրջանակի մը մէջ Փոխ-Հիւպատոսներ ունի, 2. Հիւպսոսութիւն, որ առանձին շրջանակի մը հիւպատոսն է՝ առանց իր արտադրութեան ներքեւ ստորակարգեալներ ունենալու: 3. Փոխ Հիւպսոսութիւն (Ծէհպէնտէր Վէքիլի, Vice Consul): 4. Պատուական Հիւպսոս (Consul Honoraire) որ, թէպէտ անթոշակ, բայց վարդին համար պատուաբեր պաշտօն մըն է:

Հիւպատոսներն ալ՝ իրենց գանուած շրջանա-կին մէջ գիւնադաւտական ներկայացուցիչի պաշտօն կը կատարեն եւ իրենց հպատակներուն դա-տները կը տեսնեն:

Միայն թէ պէտք է գիտնալ որ, Օսմ. պետութիւնը, իբրեւ բաղմամբիւ քրիստոնեայ ժողովուրդներ պարունակող տէրութիւն մը, դարեր առաջ եւ զանազան սրարազաններու բերմամբ, եւր. տէրութեանց հետ կնքած դաշնադրութեանց հետեւանքով, ճանչցած է անանց՝ իր ներքին գործերուն առտիճան մը միջամտելու իրաւունքը, այնպէս որ, եւր. մեծ տէրութեանց դեսպաններն ու հիւպատոսները Օսմ. պետութեան մէջ կը վայելէն մասնաւոր իրաւունքներ՝ որոնք կը կոչուին Capitulations:

Մ Ա Ս Ն Զ.

Օսմն. Սահմանադրութեան հիմնական

Սկզբունքները

Թէպէտ Օսմն. Սահմանադրութիւնը խորհրդարանին մէջ վերաքննուելու վրայ է, սակայն մինչեւ այդ գործողութեան աւարտիլը, 1876ին, Համիալէն օրով եւ Միահաթ փաշայի նախաձեռնութեամբ հրատարակուած Սահմանադրութիւնը, իբրեւ պետութեան օրէնք, գործադրութեան մէջ ըլլալով, հարկ է որ անոր գլխաւոր տրամադրութիւնները գիտնանք:

Օսմանեան Պետութիւն

Յօդ. 1. Օսմն. Պետութեան այժմու երկիրները եւ մասերը, առանձնաշնորհալ նահանգները ամէնը մէկ ամբողջութիւն մը կը կազմեն, եւ ոչ մէկ առին եւ ոչ մէկ պատճառաւ չեն կրնար անջատուիլ:

Յօդ. 2. Օսմն. Պետութեան մայրաքաղաքը Պոլիս է, եւ այս քաղաքը միւս Օսմն. քաղաքներէն առանձին որ եւ է առանձնաշնորհ եւ կամ ապահարկութիւն չունի:

Յօդ. 3. Օսմն. փառաւոր կայսրութիւնը, ունենալով իր վրայ իսլամական մեծ խալիֆայութիւնը, Ալ

Օսման զերգաստանէն ամէնէն մեծ զաւակին կը պատ-
կանի, ըստ վաղեմի սովորութեան:

Յօդ. 4. Վեհ. Սուլթանը՝ իբր իսլիֆա. իսլամա-
կան կրօնքին եւ բոլոր Օսմ. հպատակաց վեհապետն ու
թագաւորն է:

Յօդ. 5. Վեհ. Սուլթանին կայս. անձը նուիրական
է. ո՛չ պատասխանատու է:

Օսմ. Հպատակներու Ընդհ. Իրաւունքները

Յօդ. 8. Օսմ. Պետութեան հպատակութեան մէջ
գտնուող անհատներու ամէնքն ալ, ինչ կրօնքի եւ ծէսի
ալ պատկանին, առանց բացառութեան ՕՍՄԱՆԻ կը
կոչուին:

Յօդ. 9. Օսմանցիներուն ամէնքն ալ անձնական
ազատութեան տէր են եւ պարտաւոր են ուրիշին ազա-
տութեան ռոնձկութիւն չընել:

Յօդ. 10. Անձնական ազատութիւնը ամէն յարձա-
կումէ զերծ է. Ոչ ոք, օրէնքին սահմանած պատճառ-
ներէն եւ եղանակէն զատ, որ եւ է պատրուակով չի
կրնար պատժուիլ:

Յօդ. 10. Օսմ. Պետութեան կրօնքը իսլամութիւնն
է. Այս հիմը պահպանելով հանդերձ, ժողովուրդին ան-
գործութեան եւ հանրային բարոյականին չլնասերու
պայմանու, Օսմ. երկիրներուն մէջ ծանօթ եղող բոլոր
կրօնքներու ազատօրէն կիրարկուիլը եւ այլ եւ այլ հա-
տարակութեանց կրօնական առանձնաշնորհումներուն,
ըստ առաջնոյն կիրառումը պետութեան պաշտպանու-
թեան ներքեւ են:

Յօդ. 11. Մամուլը, օրէնքին սահմանին մէջ ազատ է

Յօդ. 17. Օսմանցիներուն ամէնքն ալ օրինաց առ-
ջեւ, կրօնական եւ ծիսական գործերէն շատ, երկրին
իրաւանց՝ եւ պարտականութեան մէջ հաւատար են:

Յօդ. 18. Օսմանեան հպատակները պետական պաշ-
տօններու մէջ ծառայութեան կոչուելու համար, պայ-
ման է որ պետութեան պաշտօնական լեզուն՝ թուր-
քերէնը զիտնան:

Յօդ. 19. Պետական պաշտօնէութեան մէջ բոլոր
հպատակները իրենց կարողութեան եւ ընդունակու-
թեան համաձայն, պատշաճ պաշտօններու կը կոչուին:

Յօդ. 20. Որոշեալ տուրքերը, մասնաւոր կանսն-
ներու համաձայն, բոլոր հպատակաց միջեւ եւ ամէնուն
կարողութեան համեմատ կը բաշխուին:

Յօդ. 21. Ամէն ոք, ըստ սովորութեան, իր տիրա-
ցած ինչքին եւ կալուածին մասին աղահոյլ է: Հանրա-
յին շահերու համար, մինչեւ որ պէտքը չհաստատուի
եւ օրինաց համաձայն արժեզինը մինչեւ որ կանխիկ
չհատուցուի, ոչ մէկուն սեփականութիւնը եղած կալ-
ուածը չկրնար առնուիլ:

Յօդ. 22. Օսմ. երկիրներուն մէջ, իւրաքանչիւր
անհատի բնակարանը եւ օթեւանը ռոնձկութենէ զերծ
է: Օրէնքին սահմանած վիճակներէն դուրս, որ եւ է
պատճառով, կառավարութեան կողմէ ոչ մէկուն բնա-
կարանը կամ օթեւանը բռնի չմանուիր:

Յօդ. 24. Գրաւում, տարապարհակ աշխատութիւն
(անկարեա) եւ տոյժ (ճէրիմէ) արգիլուած են. Բայց պա-
տերազմի միջոցին, ըստ սովորութեան, սահմանուելիք
տուրքերն ու վիճակները բացառութիւն կը կազմեն:

Յօդ. 25. Առանց օրէնքի մը վրայ յենլու, տուրք
եւ մաքս անուշով եւ կամ ուրիշ անուշով ո՛չ մէկէն
գրամ չկրնար առնուիլ:

Յօդ. 26. Տանջանք եւ ուրիշ ամէն կարգի չարչարանք բացարձակապէս արգիլուած են:

Գործադիր իշխանութեան պարսփերը

Յօդ. 27. Ինչպէս որ Մեծ Եպարզոսութեան եւ Շէյխ-իւլ-Իսլամութեան պաշտօնները Սուլթանին կողմէ վստահուած անձերու կը յանձնուին, միւս նախարարներու պաշտօններն ալ կայսերական իրաւէով կը հստատաւորին:

28. Նախարարաց խորհուրդը Մեծ Եպարզոսին նախագահութեան ներքեւ կը գումարուի եւ ներքին ու արտաքին կարեւոր գործերու իրաւասուն է: Խորհրդակցութեանց մէջ արտօնութեան կարօտ որոշումները Կայս. իրաւէով կը գործադրուին:

Յօդ. 30. Պետութեւն նախարարները՝ իրենց պաշտօնին վերաբերեալ վիճակներու եւ գործառնութեանց համար պատասխանատու են:

Յօդ. 32. Ամբաստանուած նախարարներու դատաւարութիւնը մասնաւոր օրէնքով պիտի որոշուի:

Յօդ. 33. Իրենց պաշտօններէն դուրս եւ սոսկ իրենց անձին վերաբերեալ ամէն կարգի դատերու մէջ, նախարարները միւս Օսմանցի անհատներէ բնաւ տարբերութիւն չունին: Այս կարգի գործերու դատաւարութիւնը ձեռնհաս հասարակաց դատարանին կողմէ կը կատարուի:

36. Խորհրդարանին չգումարուած ատենները, պետութիւնը վտանգէ մը եւ կամ ընդհանուր ապահովութիւնը վտանգէ մը դերժ պահելու համար, երբ հարկեցու-

ցիչ պատճառ մը ըլլայ, եւ այս մասին տրուելիք օրէնքին խորհրդակցութեան համար երբ ժողովին հրաւիրման եւ գումարման ժամանակ չըլլայ, Սահմանադրութեան արամադրութիւններուն հակառակ չըլլալու պայմանաւ, նախարարաց խորհուրդին կողմէ տրուած որոշումները, մինչեւ ներս. ժողովին գումարումով տալիք որոշումը, Կայս. իրաւէով՝ առժամապէս օրէնքի այժ կ'ունենան:

Օւէնսդիւ իշխանութեան պարսփերը

Յօդ. 42. Խորհրդարանը. Մերակոյտ ու Երեսփոխանական ժողով անուններով, իրաւմէ տարբեր երկու ժողովներ կը պարունակէ:

Յօդ. 43. Խորհրդարանին երկու ժողովներն ամէն տարի նոյմէն սկիզբէն կը գումարուին եւ Կայս. իրաւէով կը բացուին, եւ Մարտի սկիզբը դարձեալ Կայս. իրաւէով կը փակուին: Այս ժողովներէն մէկը՝ միւսին չգումարուած ատենը նիստ չկրնար գումարել:

Յօդ. 44. Պետութեան կողմէ երբ պէտք տեսնուի, Վեհ. Կայսրը կրնայ Խորհրդարանը որոշեալ ժամանակէն առաջ բանալ եւ որոշեալ ժամանակամիջոցին՝ գումարումները կրճատել եւ կամ երկարաձգել:

Յօդ. 45. Խորհրդարանին բացման օրը, Վեհ. Կայսեր եւ կամ իր կողմէ փոխանորդաբար Մեծ Եպարզոսին ներկայութեամբ եւ պետական նախարարներուն ու երկու ժողովներուն, բացումը կը կատարուի եւ ընթացիկ տարւոյն մէջ պետութեան ներքին վիճակին ու արտաքին յարաբերութեանց եւ յաջորդ տարւոյն

մէջ ձեռք առնուելը պէտք տեսնուած եւ միջոցներուն ձեռնարկութեանց մասին կայս. դահաճառ մը կը կարգացուի:

Յօդ. 51. Սնհատ մը յիշեալ երկու. ժողովներէն երկուքին (Երեսփոխան եւ Ծերակոյտ) միանդամայն չկրնար անդամակցիլ:

Յօդ. 55. Օրինագիծ մը, նախ Երեսփ. ժողովին, յետոյ Ծերակոյտին մէջ յօդուած առ յօդուած կը կարգացուի եւ իւրաքանչիւր յօդուածին քուէ արուելով, մինչեւ որ մեծամասնութեամբ չորոշուի եւ որոշումէն ետք ամբողջութեանը համար կրկին մեծամասնութեամբ որոշում չարուի, ընդունելի չըլլար:

Ծերակոյտին կազմութիւնը

Յօդ. 60. Ծերակոյտին նախագահը եւ անդամներու առաւելագոյն թիւը՝ Երես. ժողովին մէկ երրորդ մասը չանցնելու պայմանաւ, ուղղակի վեհ. կայսեր կողմէ կ'անուանուին:

Յօդ. 61. Ծերակոյտի անդամ անուանուելու համար, պէտք է որ մեծ գործերով հանրութեան վստահութեան արժանի եւ պետական գործոց մէջ բարեքր ծառայութիւններով հանրաժանօթ անձ ըլլայ եւ 40 տարեկանէն վար չըլլայ:

Յօդ. 62. Ծերակոյտի անդամակցութիւնը ցկեանս է:

Յօդ. 63. Ծերակոյտի անդամակցութեան ամսականը 10,000 զրշ. է, ուրիշ անունով. զանձէն թոշակաւորուած անդամին ամսականը եւ սոճեկը եթէ 10,000

զշ.է վեր է, նոյնչափին կը վերածուի, եւ եթէ 10,000 զշ. կամ աւելի է, կը տնաստուի:

Երեսփոխանական ժողով

Յօդ. 65. Երեսփ. ժողովին անդամներուն թիւը՝ Օսմ. հպատակ ամէն 50,000 էրիկ մարդու վրայ մէկ անձ հաշուելով կը կազմուի:

Յօդ. 66. Ընտրական գործը գաղանի քուէարկութեան վրայ կը հիմնուի:

Յօդ. 69. Երեսփոխանական ընդհանուր ընտրութիւնները 4 տարին մէկ անգամ տեղի կունենան եւ իւրաքանչիւր երեսփոխանին պաշտօնավարութեան չըջանը թէեւ չորս տարի է, սակայն կրնայ վերընտրուիլ:

Յօդ. 71. Երեսփ. ժողովին իւրաքանչիւր անդամը զինքն ընտրող չըջանակին առանձին փոխանորդը չէ, այլ, բոլոր Օսմանցիներուն փոխանորդը կը համարուի:

Յօդ. 76. Իւրաքանչիւր երեսփոխանի 20,000 զրշ. տարեկան եւ 5000 զրշ ամսական թոշակ պիտի վճարուի պետական գանձէն. նաեւ, քաղաքային օրինաց համաձայն, երթուղարձի համար ճամբու ծախք պիտի վճարուի:

Յօդ. 80. Երեսփ. ժողովը կը խորհրդակցի իրեն յանձնուած օրէնքի ծրագիրներուն վրայ: Ասոնց մէջ ելմտական գործերու եւ Սահմանադրութեան տրամադրութիւնները կը մերժէ, կ'ընդունի եւ կը բարեփոխէ, եւ ինչպէս որ ընդհանուր ծախքերու ելեւմտացոյցի կանոնադրին մէջ զրուած է, Երեսփ. ժողովին մէջ մանրամասնօրէն քննուելէ ետքը, անոր քանակութեան մասին՝ նախարարներու հետ որոշում կը տրուի եւ ասոր

դէմ ցոյց արուած հասոյթներուն որակն ու քանակը բաշխելն ու հայթայթելն ալ՝ նախարարներուն հետ կ'որոշեն:

Յօդ. 113. Երբ երկրին մէկ կողմը խռովութիւն մը տեղի ունեցած ըլլալը հաստատող ապացոյցները տեսնուին, Կայս. կառավարութիւնը իրաւունք ունի այդ տեղը տնտեսական կերպով պաշարման վիճակի մէջ դնելու: Պաշարման վիճակը (Իտալիի Էօրֆիյէ, Etat de Siège) երկրին օրինաց եւ կանոնաց տնտեսական դադարումը կը նշանակէ եւ պաշարման վիճակին ներքեւ գտնուող տեղին վարչութիւնը մասնաւոր հրահանգով մը պիտի-որոշուի: Այն անձերը որոնց կառավարութեան տալահովութիւնը խանգարած ըլլալը ոստիկանական քննութեամբ հաստատուի, անոնց՝ Կայս. երկիրներէն արտաքսուելը միմիայն Վեհափառ Կայսեր կը պատկանի:

Յօդ. 115. Հիմնական օրէնքին նոյն իսկ մէկ յօդուածը եւ ոչ մէկ պատճառաւ ու պատրուակաւ մը գործադրութենէ չպիտի դադրի:

Մ Ա Ս Ն Ի.

Հ Ա Յ Ա Ջ Գ Ի Ն

Եկեղեցական եւ Վարչական
կազմակերպութիւնը

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա.

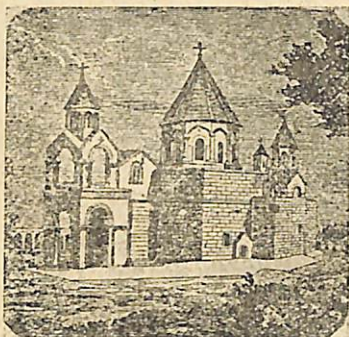
Հայերը, թէ՛ իրենց ծագումով եւ թէ՛ իբրեւ Քրիստոնեայ, աշխարհիս հնազոյն ազգերէ մէկը եղած են, ունենալով իրենց յատուկ բնավայրը, լեզուն, կրօնքը, պատմութիւնը, քաղաքակրթութիւնն ու գրականութիւնը՝ զորս կրցած են պահպանել, հակառակ դարերու ընթացքին մէջ իրենց կրած բռնն հալածանքներուն եւ անվերջ հարստահարութեանց:

Մեր պատմական հայրենիքը՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆ, այսօր բաժնուած է երեք տէրութեանց՝ Թուրքիոյ, Ռուսիոյ եւ Պարսկաստանի միջեւ:

Մենք Հայերս, իբր Քրիստոնեայ ազգ, ունինք մեր ուրոյն եկեղեցին որ, բոլորովին ժողովրդական կազմակերպութիւն մ'ունի եւ կը կոչուի «Հայ Եկեղեցի»:

Հայաստանեայց եկեղեցիին հոգեւոր պետը կը կոչուի «Ընդհանրական Հայրապետ» կամ «Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս», որու Աթոռը կը գտնուի

ի Ս. Էջմիածինն եւ որու առաջին Գահակալն եղած է Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ : Ընդհանրական Հայրապետը կ'ընտրուի համօրէն Հայ ազգին եկեղեցական եւ աշխարհական պատգամաւորաց հաւաքա-

Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆ

կան քուէով, բայց երկու ընտրելիներու վրայ, որոնց մէկը կը վաւերացնէ Ռուսիոյ կայսրը (1) : Էջմիածնայ կաթողիկոսը, իբրեւ Հոգեւոր Գերագոյն պետ, ինքը, Սիւնհոգին հետ կը սնօրինէ Ռուսահայոց Հոգեւոր պէտքերը : Նոյնպէս՝ կը սնօրինէ կարգ ու սարքը, միւսոն կ'օրհնէ, եպիսկոպոս կը ձեռնադրէ, ամուսնալուծման վճիռներ կ'ուտայ, իր հոգեւոր իրաւասութեան ներքեւ գտնուած Ռուսաստանի, Պարսկաստանի, Հնդկաստանի, Եւրոպայի գաղթականութեանց եւ Ամերիկայի Հայոց

(1) Երկու ընտրելիներու այս պայմանը՝ Ռուս Կառավարութեան քաղաքականութեան մէկ պահանջումն է որ բոլորովին հակառակ է Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ոգիին :

առաջնորդներ կ'ընտրէ : Ամենայն Հայոց Հայրապետին իշխանութիւնը մինչեւ իր մահը կը տեւէ : Էջմիածին ունի հնութեանց հարուստ թանգարան, եւ «Արարատ» անուն կրօնական ամսաթերթ :

Ռուսաստանի մէջ կը գտնուի իբր 1,800,000 Հայ, որու մեծ մասը կովկասի մէջ է : Մեծն Պետրոս եւ Կատարինէ Բ. կայսրուհին, արաւստահմանէն, Նոր Նախիջեւանէն ու Գրիգորուսլիխէն Հայ գաղթականներ հրաւիրած են Ռուսաստան՝ ուր իրենց պարկեշտ ու ձեռներեց ընթացքով, իրենց աւելարկան գործունէութեամբ, պետական ու զինուորական տարրէներու մէջ իրենց ցոյց տուած գնահատելի ծառայութիւններով՝ կովկասի ամէնէն կարեւոր եւ քաղաքակրթիչ տարրը եղած են :

Մասնաւորապէս զինուորական տարրէզին մէջ Եւրոպական համբաւ շահած են՝ Մասաթեան, Ալիսագօֆ, Բենիուքօֆ, Մեյիֆօֆ, Լազարեֆ, Արդուքեանց, Տեր Դուխասօֆ եւ Չերկովնիֆօֆի նման անուանի զօրապետներ :

Իսկ գրականութեան ալլ եւ ալլ ձիւղերու մէջ նախանձեղի համբաւ մը շինած են Խաչատուր Աբովեանց, Ստեփաննոս Նազարեանց, Միխայէլ Նալբանեանց, Պաշկանեաններ, Բաֆֆի, Սիւքս Շահագիզեանց, Առաֆէլ Բարսեանց (Լէօ), Աղեֆասկը Երեցեան, Գաբրիէլ Սոււնդուկեանց, Պերս Պոռեանց, Շիրվանզադէ, Միրսիչ Էմին, Գաբրիէլ Այվազովսի, Անարոնեան, Գր. Արծրունի եւլն. եւլն. :

Ժամանակակից երեւելի Հայրապետներ եղած են՝ Ներսիս Ե. Աջարակեցի, որ իր անուշով Տփլիսի մէջ հիմնած է Ներսիսեան Բարձրագոյն վարժարանը, Գեորգ Գ. որ գտնուողն կարեւոր շինութիւններէ ի դատ՝ Էջմիածնայ մէջ հիմնած է Գեորգ-

եան ճեմարանը, հոյնացի՝ Միրսի խոյնեան եւ Մասթեռս Իզմիրեան Լաթոգիկոսները :

Կովկասի մէջ՝ բաց ի Ծխական (Թաղային) վարժարաններէ՝ կը գտնուին հաեւ՝ Արհեստագիտական

ԳԵՈՐԳ Դ.

ու երկրորդական վարժարաններ, թատրոններ՝ հրատարակչական ընկերութիւններ, բարեգործական հաստատութիւններ, լսարաններ, ընթերցատուններ եւլն. Էջմիածնի մօտերը եւ Կովկասի մէջ, իբրեւ պատմական հնութիւններ, երեւելի են Հռիփսիմեանց, Գալեանեանց, Շողիսի, Սանահնի եւ Տաթևի վանքերը, Անիի, Արսաշատի, Երուսնդաշատի եւլն. աւերակները :

Ռուսիոյ մէջ ամէն թեմ ունի իր Առաջնորդը կամ Փոխանորդը որ կը կոչուի Յաջորդ : Առաջնորդը կամ Փոխանորդը կը վարէ իր թեմին հոգեւոր գոր-

ծերը Կոնստանդնուպոլս կոչուած ժողով մը, որ կը համապատասխանէ Կ. Պոլսոյ մէջ Կրօնական ժողովին՝ որու մէջ աշխարհական տարրը մասնակցութիւն չունի : Իսկ հիւթական մատակարարութեան

ՆԵՐՍԵՍ Ե. ԱՇՏԱՐԱԿԵՑԻ

համար կ'ընարուի միակ անձ մը որ տեսակ մը եկեղեցականի պաշտօն կը կատարէ (Երեցիօխ) :

Ռուսահայ բոլոր եկեղեցապատական կալուածներու ընդհանուր մատակարարութիւնը կեդրոնացած է Էջմիածնոյ Սիւնհոգին ձեռքը, ճիշտ ինչպէս որ է՝ կառավարութեան մը Կեդրոնի ելեւմտական իշխանութիւնը :

Իւրաքանչիւր թեմ իր ընելիք տարեկան ծախսոց համար՝ հախտուէս արտօնութիւն կը ստանայ Էջմիածնէն եւ աւելցած գումարը կը ղրկէ Սիւնհոգին, իսկ անըաւական եղած պահուն, գարձեալ Սիւնհոգն է որ կը հոգայ պահած գումարը :

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՊԱՐՍԿԱՆԱՅՔ

1587ին, Պարսկաստանի մէջ խաղաղութեան ճաշ-
Ապարտ, որ 1603ին Դաւրէթն անհետի մասն Արա-
րատ: Օսմանցիք, ահապին բանակ մը յանձնեցին
Սինան փաշային, որպէս զի Պարսկի գէտ քաղէ: Ճաշ-

ՄԿՐՏԻՉ ԻՐԻՄԵԱՆ

Ապարտ այս լուին տանելուն, հրամայեց Հայերուն
որպէս զի Արտարատայ Դաշար հաւաքուին՝ ուսկից
բանի ճամբայ հանեց 25 000ի չափ ընտանիք եւ
սոսկալի չարչարանքներով երեսն գետէն անբուա-
կան հաւերով եւ կամ լողալով բանի անցուց Պարսկի
սահմանը՝ կէս առ կէս գետամասն ըլլալէ յետոյ:

Ճաշ-Ապարտ, հակառակ իր խոստման, այլեց
Զուրա քաղաքը՝ որու բնակիչները գողթելով, Սալ-
հանի մօտ հիմնեցին: Նոր Զուրան:

Պարսից շահը, իր 12000 ընտանիքէ բաղկացած
նոր գողթականներուն սիրտը շահելու նպատակաւ՝
շատ սիրով վարուեցաւ անոնց հետ: Կրօնի աղա-
տութիւն տուաւ, եւ մինչեւ անգամ, հանդիսա-
ւոր տօներու հոյն իսկ եկեղեցի կ'երթար եւ շատ
թեթեւ տուրքեր կը գնէր:

Ճաշ-Ապարտ երկար պատերազմներ մղեց Օս-
մանցիներուն հետ եւ վերջապէս 1613ին կնքուած
գաղտնադրութեամբ՝ Հայաստանի արեւելեան մասը
Պարսից կը մ'հար:

Սակախ Ճաշ-Ապարտի մահէն յետոյ, Պարս-
կահայերը՝ տիրող տարրին մղեռանդութեամբ պատ-
ճառաւ՝ շատ նեղութիւններ ու հալածանքներ կրե-
ցին, մինչեւ որ Հայաստանի կարեւոր մասերը,
ինչպէս հաւել Էջմիածին, անցան Ռուսաց տիրապե-
տութեան ներքեւ եւ Պարսկահայերն ալ ազատ
եղան իրենց ուղած երկիրները՝ Ռուսաստան կամ
Հնդկաստան գողթելու:

Պարսկահայոց տմէնէն շէն եւ առեւարական
կեդրոնը եղաւ Նոր Զուրան՝ որու բնակիչները իրենց
կարողանալով յարաբերութեան մէջ էին Հինդ-
կաստանի, Թիֆլիզի, Տրապիզոնի, Զմիւռնիոյ եւ
Կ. Պոլսոյ հետ: Պարսկաստանի Հայերն ալ իրենց
վարած պետական եւ զինուորական բարձր պաշ-
տօններով կարեւոր ծառայութիւններ մատուցած
են Պարսիկ կառավարութեան: Միայն թէ ցուալի
է որ, Պարսկահայ գողթականութիւնը՝ գրական,
գեղարուեստական եւ վերջապէս՝ մտաւորական
ընդհանուր զարգացման տեսակէտով չէ ունեցած

այն յառաջդիմութիւնը, ինչ որ կը տեսնենք Ռուսահայոց մէջ:

Միայն թէ այս վերջին տարիներս, Պարսկահայերը սկսած են այս մասին լուրջ ջանքեր ընել՝ Ռուսիայէն եւ Տաճկաստանէն դադարող իրենց հայրենակիցներուն գնահատելի թելադրութեամբը:

Պարսկաստան ունի երկու Առաջնորդական վիճակ. — Առաջինին կեդրոնն է Զուզայի Ամենափրկչայ վանքը որ կը կոչուի Առաջնորդութիւն Պարսկաստանի եւ Հնդկաստանի: Երկրորդին կեդրոնն է Դաւթի, որ կը կոչուի Առաջնորդութիւն Ասրպաստանի Հայոց:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Հ Ն Դ Կ Ա Ն Ա Յ Ք

Հայերը շատ հին ատեններէ ի վեր՝ արդէն սկսած էին առեւտրական յարաբերութիւններ մշակել մեծահարուստ Հնդկաստանի հետ: Սակայն ժէ. Դարուն՝ Նոր Զուզայի Հայերը նոր կենդանութիւն մը տուին այդ յարաբերութեանց՝ կալկաթա, Պամպայ եւ Մատրաս քաղաքներուն մէջ կարեւոր գաղութներ հիմնելով եւ անկից անցան Սինկափուր եւ Սէյլան կղզին: Նոյն իսկ ժէ. Դարուն վերջերը, երբ Անգլիացիք Հնդկաստանի տիրեցին, Հայերը իրենց գիրքը ո՛չ միայն վրայ չտուին, հապա նաեւ՝ իրենց հարստութիւնն աւելի աճեցաւ:

Նիւթական յառաջդիմութեան հետ, Հնդկահայերը մեծ զարկ տուին նաեւ իրենց իմացական զարգացման: Հիմնեցին վարժարաններ, տպարան-

ներ, հիւանդանոցներ եւ հիւրանոցներ, օգտակար գիրքեր հրատարակեցին՝ միշտ հետաքրքրուելով ընդհանուր ազգին վիճակով եւ ջանայելով իրենց նիւթական առատ նպատանքը: Իսկ 1794ին, Հընդկահայք եղան Յարութիւն Քահանայ Շմաւոնեանի խմբագրատպեռութեամբ՝ Մատրասի մէջ՝ «Ազգարար» անուն պարբերական առաջին Հայաթերթն հրատարակողները:

Դարձեալ, Հնդկահայերը այլ եւ այլ ազգ. գուռ նպատակներով ընկերութիւններ ալ կազմեցին, որոնց մէջ կալկաթայի «Առարտոնեան» ընկերութիւնը «Մարդասիրական ճեմարան» եւ տպարան հաստատեց:

Հնդկահայ երկու մեծահարուստ եւ ուսումնասէր ազգայիներ, Սաւուր Մուրաշեան եւ Ռաֆայել Ղահրաւեան, ահագին գումարներ կտակեցին՝ Ազգին աղքատիկ զաւակաց խնամեալ դաստիարակութիւն մը տալու նպատակաւ: Սակայն Վենետիկի Միսիթարեանները յաջողած են որ եւ է կերպով այդ ահագին գումարներուն տիրանալ եւ իրենց կամաց համաձայն գործածել: Իրաւ է որ Մուրաշ Ռաֆայելեան վարժարանը բացին Միսիթարեանք, բայց կտակատարին վափաքանաց բոլորովին հակառակ պայմաններով եւ ուղղութեամբ:

Այս երկու մեծ բարերարներուն հետ պէտք է յիշել նաեւ Մսէն Բաքաղեանցը, որու կտակած գումարովը կը ստեղծուին Նոր Նախիջեւանի Ազգ. Դպրոցները:

Միայն թէ շատ ցաւալի է որ, Հնդկաստանի Հայերն ալ, Լէհաստանի, Մոնթաթաւանի եւ Թրանսիլուանիոյ հին ու բազմաթիւ Հայ գաղթականութիւններուն պէս՝ կամաց կամաց իրենց լեզուն, ստամութիւնը եւ կրօնքը մոռնալով, եւ մոռնաւանդ օտար-

հերու հետ խնամուծիւն հաստատելով՝ կորսուելու վտանգին մատնուած են : Պարսկաստանի եւ Հընդ-կաստանի Հայ թեմերը ի սկզբան կախում ունէին ուղղակի Էջմիածինէն որ ինքը կ'անուանէր կամ առաջնորդներ կը զրկէր : Սակայն, հոգեւոյս իրիւ-եան կաթողիկոս շնորհեց անոնց ճիշտ թրքահայոց Սահմանադրութեան համա կանոնադրութիւն մը, որու համաձայն, հիմայ, Պարսկահայք եւ Հընդ-կահայք, քուէով կ'ընտրեն իրենց առաջնորդներն ու տեղական Հոգաբարձութիւնները, որոնք կը հա-մադատասխանեն մեր թաղական խորհուրդներուն :

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՀԱՅՆԵՐԸ՝ ԵՒՐՈՊԱՅԻ ԵՒ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԷՆ

Արդէն հին ժամանակներէ ի վեր՝ Եւրոպայի մեծ քաղաքներուն մէջ՝ առեւտրական գործերով զբաղող սակաւաթիւ Հայ գաղթականութիւններ կային :

Սակայն, մասնաւորապէս Համիտեան հալա-ծանքներու շրջանին, Հայաստանի եւ կիլիկիոյ ներ-քին դաւաճներէն՝ բազմաթիւ Հայեր, ստիպուեցան գաղթել արտասահման, Եւրոպա, Ամերիկա եւ մասնաւոր՝ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները՝ ուր այսօր 50,000-ի կը հասնի իրենց թիւը :

Ամերիկահայերը՝ շուտով զարգացան թէ՛ վա-ճառականութեան, թէ՛ արուեստից եւ թէ՛ ճար-տարութեան ալլ եւ ալլ՝ ճիւղերու մէջ՝ եւ նիւթա-կան նախանձելի դիրք մը շինեցին՝ օժանդակելով

իրենց հեռաւոր ընտանիքներուն նիւթական պէտ-քերուն :

50,000 է աւելի Ամերիկահայերը այսօր ունին եկեղեցական, ազգային, կրթական եւ մարդասի-րական կանոնաւոր կազմակերպութիւն : Կարեւոր կեդրոններու մէջ ունին 6 եկեղեցի : Եւրոպայի Հայոց առաջնորդը, փոխնի ի փոխը կը նստի Լոնտոն, Մանչեսթըր, Մարսիլեա եւ Բարիզ : Իսկ Ամերիկայի Հայոց առաջնորդին գործունէութեան եւ պաշտօ-նին գլխաւոր շրջանակները կը կազմեն՝ Ֆրեզնո, Պոսթըրն, Նիւ-Եորք եւ Ուոսթըր քաղաքները :

ԳԼՈՒԽ Ե.

Տ Ա. Ճ Կ Ա. Հ Ա. Յ Գ

Յոսիֆ Սուլթան Մէհմէտ Բ. 1453-ին, Կ. Պո-լիսը Յունաց ձեռքէն անհէլէն յետոյ, Պալատի Յովակիմ Եպիսկոպոսը, որ իր մտերիմ բարեկամն էր, Պալատի Պատրիարք կարգեց. ճիշտ այն ֆէրման-ներով եւ ազգային առանձնահատկութիւններով, զորս տուած էր Յունաց Պատրիարքին :

Կ. Պալատի տաւամէն առաջ, արդէն Պալատի մէջ գտնուած սակաւաթիւ Հայ բնակչութեան վրայ՝ հեռզհեռէ եկան աւելցան նոսեւ ներքին դաւաճ-ներէն եւ իրիւմէն գաղթող Հայ ընտանիքներ՝ ու-րոնք հաստատուեցան Պալատի զանազան թաղերուն եւ Ղալաթիոյ մէջ : Բայ ի Ղալաթիոյ Ս. Լուսա-ւորիչ եկեղեցիէն, որ Պալատի Հայոց առաջին եկեղե-ցին եղած է, Հայք իրենց հաստատուած թաղե-րուն մէջ յաջորդաբար հիմնեցին դպրոցներ, ե-

կեղեցիներ , հոյնալէս ունեցան հիւանդանոց , դար-
մանատուն , հոգեւտուն եւայլն :

Կ. Պոլսոյ Հայ ժողովուրդը երկու որոշ գասա-
կարգերու կը բաժնուէր , Արհեստաւոր գասակարգ
եւ Ամիրաները՝ իրենց սարագաններով :

Ամիրաները , ըստ աւանդութեան , Անիի հա-
խարարներէն սերած , աղբեցիկ անձեր էին եւ աղ-
գին մ'էջ մեծ հեղինակութիւն ունէին՝ իբրեւ Օս-
մանեան հախարարներու սեղանաւոր , սակերչապետ ,
Արքունի փաղերանոցի անօրէն , վասօդապետ , ձար-
տարապետ եւլն . : Իրենք էին որ կը վարէին աղգին
ճակատագիրը , կրթական ու եկեղեցական մատա-
կարարութեան վերաբերեալ բոլոր գործերը՝ ան-
պատասխանատու կերպով : Ամիրաները , իրենց
աղբեցիկ գիրքին շնորհիւ՝ ուզած ատեննին իրենց
ուզած եկեղեցականը Պատրիարք կը կարգէին կաթ-
կը հրաժարեցնէին՝ առանց ժողովուրդին ձայնին
կարեւորութիւն տալու :

Այս վիճակը շատ երկար ատեն տեւեց , մին-
չեւ որ , ժողովուրդը լուսաւորուեցաւ եւ հոր սե-
րունդ մը՝ Եւրոպական գաղափարներով եւ առողջ
սկզբունքներով տոգորուած , սրահանջեց որ, Ամի-
րայից միապետական եւ անպատասխանատու իշ-
խանութիւնը վերջ գտնելով՝ աղբը ինքն ըլլայ իր
ճակատագրին տէր եւ ինքը վարէ , որոշ եւ հիմ-
նական օրէնքներու համաձայն , Աղգին կրթական,
սնտեսական, եկեղեցական եւ մարդասիրական գոր-
ծերը :

Ահաւասիկ այս նպատակաւ՝ ժամանակին ամէ-
նէն լուսամիտ , ճշմարիտ աղգատէր ու Եւրոպա-
կան հոր գաղափարներով օժտուած՝ Արքունի ձար-
տարապետ Պալեան Նիկողոս Պէյի թեւադրու-
թեամբ , Տօթթ. Առսիկեան , Տօթթ. Սերվիկեան , Գրիգոր

Օսեան եւ Գրիգոր Աղաբօն Էֆէնտիները , Ֆրանսակա-
նին վրայ ձեւուած եւ անկէջ թարգմանուած Սահ-
մանադրութիւն մը կը խմբագրեն՝ Աղգին եւ Տէ-
րութեան յարաբերութիւնները ճշգրտ : Այս նշա-
նաւոր դէպքը , այսինքն՝ Աղգ. Սահմանադրու-
թեան հաստատութիւնը տեղի ունեցաւ 1860, Մա-
յիս 24ին :

Ըստ Սահմանադրութեան , Գործադիր իշխանու-
թեան պետն եւ Աղգին ու տէրութեան միջեւ՝
միջնորդն է Պասրիարքը , որուն ընտրութիւնը կը
կատարուի հետեւեալ կերպով :

Պոլսոյ մէջ գտնուած ամէն եկեղեցականները՝
Համագումար ժողով կազմելով՝ կը նշանակեն ա-
նունները այն բոլոր եպիսկոպոսներուն , որոնք ,
կրօնական տեսակէտով ինքրոյ տակ չեն գտնուիր
եւ այդ ցանկը կը ներկայացնէ Քաղ. Ժողովոյ : Այս
ալ , նշանակուած անձերուն մէջէն ամէնէն արժա-
նաւորներուն հինգը կը ներկայացնէ Ընդհ. Ժողո-
վին որ գաղտնի քուէից բացարձակ առաւելու-
թեամբ , Հնգապատիկ ցանկին մէջէն մէկը կ'ընտրէ
Պատրիարք :

Ընտրութեան արդիւնքը՝ Ընդհ. Ժողովոյ ներ-
կայ երեսփոխաններն ստորագրելով՝ Մագաքաւայով
մը եւ Տեղապահին միջոցաւ կը ներկայացնեն կա-
ռավարութեան՝ առ ի վաւերացումն :

Նորընտիր Պատրիարքը , իր պաշտօնին ձեռնար-
կելէ առաջ՝ կը հրաւիրուի Մայր եկեղեցի՝ ուր
Ընդհ. Ժողովոյ ներկայութեան , հանդիսաւորապէս
հետեւեալ ուխտը կ'ընէ . « Աւալի Աստուծոյ եւ ի
ներկայութեան Ընդհ. Ժողովոյ՝ հրապարակաւ
ուխտեմ հաւատարիմ մ'նալ Տէրութեան եւ Աղգին ,
եւ ճշմարտապէս հսկել Աղգային Սահմանադրու-
թեան անթերի գործադրութեանը » :

Սահմանադրական օրէնքով, Ազգին կառավարութեան գործերը յանձնուած են՝ Մայրաքաղաքէն ու գաւառներէն ընտրուած 140 երեսփոխաններու՝ որոնց ամբողջութիւնը կը կազմէ Բնիկանուր կամ Ազգ. ժողովը:

Այս երեսփոխաններուն 1/7 մասը, այսինքն 20ը եկեղեցական երեսփոխաններ են զոր Կ. Պոլսոյ մէջ գտնուող եկեղեցականները կ'ընտրեն:

Երկու եօթներորդ մասը, այսինքն՝ 4)ը գաւառներէն կ'ընտրուին, իսկ չորս եօթներորդ մասը, այսինքն՝ 80ը, Կ. Պոլսոյ թաղերէն ընտրուած երեսփոխաններն են:

Ուրեմն, Թւրքահայոց Օրէնդիւր եւ Համարառու վերին մարմինն է Ազգ. ժողովը որ ինքը, գաղանի բուխարիութեամբ կ'ընտրէ Գործադիր Իշխանութիւն կամ Վարչութիւնը՝ 14 աշխարհական եւ 14 եկեղեցական անձերէ՝ որոնք Պատրիարքին մըջոցաւ կը վաւերացունին կայսերական հրամանաւ:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՅ պաշտօնն է՝ Ազգային եկեղեցական կարգ կանոններուն պահպանութեանը հոգ տանիլ, արժանաւոր եկեղեցականներ պատրաստել, դպրոցներու մէջ կրօնի ուսման եւ ընդհանրապէս Հայ եկեղեցւոյ ուսանդութեանց, ժողովուրդին բարեպաշտութեանը նախանշանդիւր բլլալ:

ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՅ պարտականութիւնն է՝ Ազգին յարաբերական ու ներքին ո՛չ կրօնական խնդիրները կարգադրել, իր տեսչութեան ներքեւ գտնուած Տեսուչ Խորհուրդներուն օգտակար թեւադրութիւնները լսել եւ գործադրել եւ Սահմանադրական օրինաց անթերի գործադրութեանը մօտէն հսկել:

Կրօն. եւ Բաղ. ժողովները՝ առանձին առանձին

կը գումարուն, բայց երկուքը միասին ալ գումարուելով՝ Խառն Ժողովը կը կազմեն: Վարչութեան այս երկու ժողովներուն պաշտօնավարութիւնը կը տեւէ երկու տարի, եւ նոր ընտրութիւն կը կատարուի: Սակայն նախորդ անգամները երկու տարիէն առաջ վերընտրելի չեն կրնար բլլալ: Քաղ. ժողովը ինքը կ'ընտրէ Տեսուչ Խորհուրդները որք են,

1. ՈՒՍՈՒՄՆ. ԽՈՐՀՈՒՐԴ, 2. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ, 3. ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ, 4. ՎԱՆՕՐԷԻՅ ԽՈՐՀՈՒՐԴ, ԵԼԵԻՄՏԻՅ, ԿՏԱԿԱՅ եւ ԱԶԳ. ՀԻՄՆԵԴԱՆՈՅԻ Հոգաբարձութիւնները:

Ուսումն. Խորհրդոյ պաշտօնն է՝ Ազգին գաւառացի գաւառականութեան եւ կրթութեանը հոգ տանիլ, վարժարանաց կանոնաւորութեանը հսկել, արժանաւոր ուսուցիչները եւ հեղինակները քաջալերելով՝ անոնց ապագան ապահովել, օգտակար գաւազիրքեր պատրաստել ապա են:

Տեսու. Խորհրդոյ պաշտօնն է՝ Կ. Պոլսոյ մէջ գտնուած Ազգ. բոլոր հաստատութիւններուն ընդհանուր վերատեսչութիւնը: Ինքը իրաւունք ունի՝ Ազգ. Ելեւմտից, Կտակաց եւ Հիւանդանոցի հոգաբարձութեան, նաեւ բոլոր Թաղ. Խորհուրդներուն մասակարարութեանը վրայ հսկողութիւն կատարել եւ ամոնց ամէն մէկէն սրտեալ ժամանակներու մէջ հաշիւ պահանջելով՝ հաղորդել Քաղ. ժողովոյ:

Տնտեսական Խորհուրդը կը բաղկանայ եօթը անտեսագէտ ու վտահելի աշխարհական անձերէ:

Դատաստանական Խորհրդոյ պաշտօնն է՝ ընտանեկան վէճերը լուծել եւ Բ. Դրան կողմանէ յանձնարարուած գատերը քննել եւ որոշել: Դատաստանական Խորհուրդը իր ձեռնհասութենէն վեր եղող գատերը կը յանձնէ՝ Կրօնական կամ Խառն ժողովներուն, որոնք իբր վերաքննիչ առեան, կը քննեն

այդ խնդիրները : Դատաստանական խորհուրդը կը բաղկանայ՝ օրէնագէտ, ամուսնացեալ եւ 40 տարին լրացուցած ութը անձերէ՝ որոնց կը նախագահէ Պատր. Փոխանորդը :

Վանօրէից խորհրդոյ պաշտօնն է, Թաւրքիոյ մէջ գտնուած բոլոր վանքերուն — որոնց իւրաքանչիւրը Ազգ. Իշխանութենէն վաւերացուած կանոնադրու. թիւնն եւ վանահայրն ունի — ներքին բարեկարգութեան, բարոյական զարգացման եւ արդիւնաւոր ուղղութեանը հսկածու եւ հսկող ըլլալ :

Վանօրէից խորհուրդը պարտաւոր է նաեւ իւրաքանչիւր վանքի կանոնաց գործադրութեանը հսկել, եկամուտներն ու հասոյթները ոտուգել եւ ծախքերը քննել եւ կանոնաւորել : Վանօրէից խորհուրդը կը բաղկանայ եօթն անձերէ :

Երեւանից Հոգաբարձութիւնը կը բաղկանայ եօթը հաշուագէտ անձերէ, եւ որոնք պաշտօնն է՝ Ազգ. Կեդր. Սնտուկին անտեսութիւնն ու համարակալութիւնը :

Կտակաց Հոգաբարձութեան պաշտօնն է՝ Ազգային Կտակաց անօրէնութիւնը : Իր պարտաւորութիւնն է՝ կտակներու օրինաւոր կերպով եւ կտակաւորութիւն նպատակին եւ փափաքին համեմատ գործադրութեանը հսկել :

Կտակաց Հոգաբարձութիւնը կը բաղկանայ երեք եկեղեցական եւ չորս աշխարհական անձերէ :

Հիւանդանոցի Հոգաբարձութեան պաշտօնն է՝ Ազգ. Ս. Փրկչեան Հիւանդանոցն եւ յարակից հաստատութիւնները կառավարել, անոր սեփական կառուածներն ու եկամուտները անտեսել, Ազգ. Սնտուկի Սնտուկիններով եւ Ազգ. Սնտուկին նորատուր մատակարարել զանոնք : Հիւանդանոցի Հոգաբարձութիւնը կը բաղկանայ ինը անձերէ, որոնց երկուքը

պէտք է բժիշկ ըլլան : Ազգ. Հիւանդանոցի արդի նորակառոյց ընդարձակ հաստատութեան վերաշինութեանը նախաձեռնարկ եւ նիւթապէս ու բարոյապէս նպատած է այն Հոգաբարձութիւնը, որ գլխաւորապէս կը բաղկանար՝ Միխայիլ Յակոբեան, Սերոբէ Կիւրակեան եւ Տիգրան Կիւմիւշկերտեանի նման վեհօգի ու ազնուամիտ անձերէ :

ԳԼՈՒԽ Զ.

ԹԱՂԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐ

Ամէն թաղ, իր բազմամարդութեանն համեմատ, հինգէն մինչեւ տասն երկու անձերէ բաղկացած թաղ. իր խորհուրդն ունի : Ամէն ազգային անհատ որ 25 տարին լրացուցած է, որ ազգային տուրք կը վճարէ եւ ընտրողութեան իրաւունքէ զրկուած չէ, կրնայ մասնակցիլ քուէարկութեան : Թաղ. խորհուրդներուն պարտականութիւնն է՝ իրենց թաղին եկեղեցիին սլաշատութեանը հոգ տանիլ, թաղին վարժարանները բարեկարգ վիճակի մէջ պահել, թաղին աղքատներուն եւ կարօտեալներուն ձեռնտու գտնուիլ եւ թաղեցիներուն մէջ ծագած ընտանեկան վեճերը հաշտարար եղանակաւ կարգադրել :

Թաղ. խորհուրդները կը վաւերացունեն Քաղ. Ժողովէն, երբ քննէ թէ ընտրութիւնը օրինական սլաշմաններով կատարուած է : Թաղ. խորհուրդները համարատու են ուղղակի Ազգ. Վարչութեան : Իրենց պաշտօնը կը տեւէ՝ չորս տարի եւ վերընտրելի են :

Կ. Պալսոյ մէջ եղածին նման, գաւառներու առաջնորդներն ալ՝ տեղական ժողովներուն նախագահներն են : Գաւառային աւելն թաղ պէտք է ունենայ իր թաղ. խորհուրդը : Իսկ վիճակներու

ԱՐՈՎԵԱՆՑ

առաջնորդանիստ քաղաքները կ'ունենան՝ ժողովուրդին քուէովն ընտրուած իրենց Գաւառական Ընդհ. ժողովները՝ որոնք կ'ընտրեն տեղւոյն Կրօն. եւ Քաղաքական ժողովները եւ կը վաւերացունեն Կեդր. վարչութեանէն :

Առաջնորդները Գաւառական Ընդհ. ժողովոյ կողմէն կ'ընտրուին եւ Պալսոյ Պատրիարքը ալ

ընտրութեան արդիւնքը Բ. Գրան հերկայացնելով Կալո. Ֆէրման կը ստանայ : Գաւառական առաջնորդներուն պարտականութիւնն է՝ իրենց թեմին

ԶԱՄԱՌ ԶԱԾԻՊԱ

բոլոր քաղաքացի եւ գիւղերուն ընտկչութեան հոգեւոր եւ կրթական վիճակին, ինչպէս նաեւ՝ անոնց կեանքին, ինչքին եւ սրտախին պաշտօնան կանգնիլ, Սահմանադրութեան անթերի գործադրութեանը հսկել, տեղւոյն կառավարութեան եւ իրեն հօտին միջնորդը ըլլալ եւ իր վիճակին վերաբերեալ գործերու մասին՝ տեղեկութիւններ հաղորդել Ազգ. Պատրիարքարանի :

Տաճկաստանի մէջ՝ բաց ի Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեանէն, Կան Նաեւ Ս. Երուսաղէմի Պատրիարքական Աթոռը եւ Կիլիկիոյ ու Ադրանարի Կաթողիկոսութիւնները :

Հայերս, երկար դարերէ ի վեր Ս. Երուսաղէմի

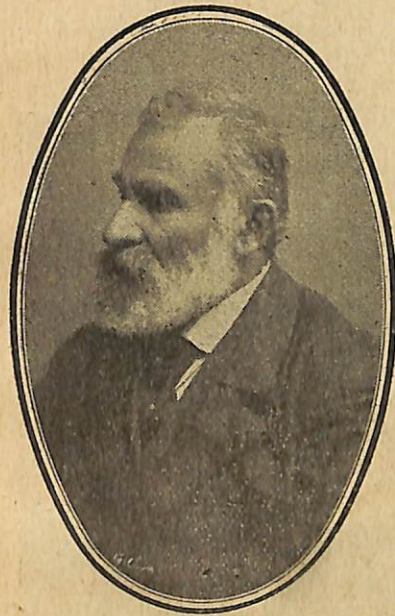

ՇԱՀԱՅԻԳԵԱՆՑ

մէջ ունինք կրօնական թանկագին հաստատութիւններ, Պատրիարքական առանձին աթոռ, Միաբանութիւն, Ժառանգաւորաց վարժարան, տպարան եւ մեծարժէք հնութիւններ :

Երուսաղէմի Պատրիարքը կ'ընտրուի՝ Միաբանութեան կողմէն ներկայացուած եօթնամուն ցանկի

մը վրայէն զոր կրօն. եւ Քաղ. Ժողովները, գիւրութեան համար երեք հոգիի անունը լմիայն գատելով, կը ներկայացնեն Ընդհ. Ժողովին, որ ազատ է 7 ընտրելիներէն մէկուն տալ իր քուէն եւ հռչակել Պատրիարք Ս. Երուսաղէմի, որ անպատճառ սէտք

ՊԵՐՃ ՊՈՇԵԱՆՑ

է ԸԼԼԱՅ Միաբանութեան անդամ : Երուսաղէմի Պատրիարք կրնան ընտրուիլ նաեւ՝ Նոյն միաբանութեան վարդապետները : Երուսաղէմի Պատրիարքը, Ս. Յակոբայ Աթոռին ցկեանա գահակալն է, միանգամայն, Հայոց Ազգին սեփական Երուսաղէմի ուխտատեղեաց սէրէնն եւ Միաբանութեան հախա-

գահն է եւ վանքին կանոնադրին արամադրու-
թեանցը համեմատ վարուելու կարեւոր պաշտօնն
ունի:

Կաթողիկոսական Աթոռներ

Կ. Պոլսոյ ու Եւթատղէմի՝ Պատրիարքութիւն-
ներէն, ի զատ, Թուրքիոյ մէջ կան նաեւ երկու Կա-

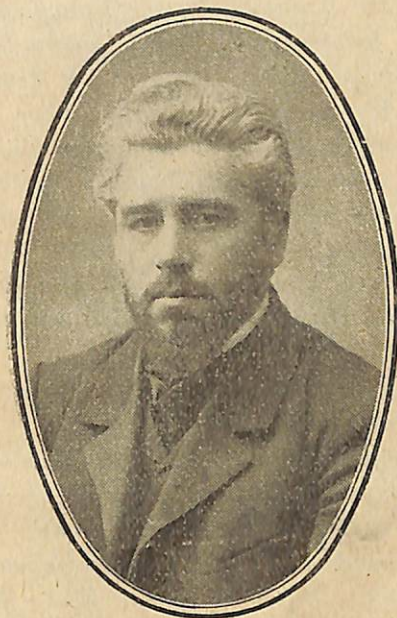

ԼԵՕ

թողիկոսական Աթոռներ՝ Ա. Արքամարայ եւ Բ. Կի-
լիկիոյ որոնց վրայ խօսեցանք:

Առաջինը կը գտնուի Վանայ Ծովին համանուն

ափերը կղզիին մէջ եւ է՝ տեղական մասնաւոր աթոռ
մը որ 16 տարիէ ի վեր Թափուր կը մնայ:
Այլթամարայ Կաթողիկոսին ընտրութիւնը կը

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆՑ

Ջատորուի տեղացիներուն եւ Կ. Պատրիարքարանի
մէջ ներկայացուցիչին հախաճահութեամբ:

Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնն աւելի կարեւոր է
եւ աւելի ընդարձակ սահմանի մը մէջ կը գտնուի:
Կիլիկիոյ Կաթողիկոսն ալ կ'ընտրուի տեղացի աշ-
խարհական եւ Կրօնական պատգամաւորներու
քուէով եւ հախաճահութեամբ Ազգ. Պատրիարքա-
րանի կողմանէ հշտնակուած պատուիրակի մը ան-

խաղաճութեամբ : Կիլիկիոյ Կաթողիկոսին Աթոռը
կը գտնուի Սիւս, եւ այս պատճառաւ՝ Սոյո Կարողի-
կոս ալ կը կոչուի : Սոյո երկու Կաթողիկոսներուն
Կայս. Պէրաթը կ'աննէ Պոլսոյ Պատրիարքը, որու
միջոցաւ կը կատարուին իրենց յարաբերութիւն-
ները՝ տէրութեան հետ : Երուսաղէմի Պատրիարքը,
Կիլիկիոյ եւ Ալթամարի Կաթողիկոսները՝ հոգեւոր
իշխանութեամբ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքէն բարձր, իսկ
քաղաքական իշխանութեամբ՝ անոր ենթակայ են :

Բաց ի Երուսաղէմի Ս. Զակարայ եւ Սոյո Մայ-
րափանքէն, Ասիական Թուրքիոյ մէջ կը գտնուին
նաեւ՝ Լիւս, Կսուզ, Վարագ, Ս. Բարքուղիմեոս, Կար-
մըշուր, Հոզուր, Ս. Գրիգոր, Ս. Խաչ եւ Սալմաճորի
փանքերը՝ Վանսոյ մէջ :

Ս. Խաչ, Ս. Կիրակոս, Կարմրի եւ Աստուածածնայ
փանքերը՝ Կարնոյ մէջ :

Քաղճահայեայ փանք՝ Բալուի, Բարձրահայեայ՝
Արլընի, Մակաբայեցոց՝ Տիարպէքիի, Ս. Օհաննէս,
(Էւջ Բիլիսէ) Ալաշկերտի, Ս. Կիրակոս՝ Բղիի, Ս.
Կարապէս՝ Կեսարիոյ, Ս. Օհաննէս, Ս. Նշան եւ Ս.
Աննայի փանքերը՝ Սեբաստիոյ եւ Արմաշի Չարխա-
փան Ս. Աստուածածնի փանքը՝ Իզմիրի մէջ :

Թուրքիոյ Հայերը, երկար դարերէ ի վեր օրի-
նակելի հաւատարմութեամբ ծառայելով Օսման.
Կաշուն, իբրեւ արքունի ճարտարապետներ, վառու-
գապետներ, Փողերամոցի վերատեսուչներ, պետա-
կան բարձրաստիճան պաշտօնատարներ, նախարար,
թարգման, բժիշկ, ուսուցիչ, սեզանաւոր, փառառու-
կան, արհեստաւոր եւ վերջապէս ամէն ասպարէզի
եւ ամէն ճիւղի մէջ իրենց գործունէութեամբ,
պարկեշտութեամբ ու ձեռներեցութեամբ՝ թանկա-
գին ծառայութիւններ մատուցած են Օսման. Կայս-
րութեան ու եղած են անոր ամէնէն կարեւոր

շնիչ, զարգացեալ եւ քաղաքակրթիչ տարրը :

Ամիրայից դասուն մէջ, իրենց ազգասիրական
գործերովը երեւելի եղած են Տասեան, Պաշեան, Գա-
րաֆեհեան, Խորասանճեան, Կեշիեշեան, ճեզայիրեան
եւլն. ընտանիքները : Իսկ ասոնց ամէնուն գլուխը
պէտք է դասել Պէշտեմէն ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱՆ,

ՊԵՏԶԵԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱՆ

որ իր ազգասիրութեան, բարեպաշտութեան ու եկե-
ղեցասիրութեան իբր կենդանի կոթողներ եւ իր ա-
նունն անմահացնող բազմաթիւ յիշատակներ թո-
ղած եւ այս պատճառաւ՝ իրաւամբ կոչուած է
ԱՆՉՈՒԳԱԿԱՆ ԲԱՐԵՐՍ, եւ Կուլթան Մահմու-
Բի նման անուանի վեհապետի մը աննախընթաց
պատիւներուն, թանկագին շնորհաց եւ անասման
փառահռութեանն արժանի հանդիսացած է :

Հոռմէսիան եւ Բողոքական Հայերն ալ՝ իրենց
առանձին հոգեւոր պետերը, ներքին կազմակեր-

ՍՈՒԹԱՆ ՄՄՅՄՈՒՅ Բ.

պութիւնն ու օրէնքներն ունին՝ որոնցմով կը վարեն իրենց կրօնական եւ հանրային գործերը :

ԳԼՈՒԽ Է.

Ե Գ Ի Պ Տ Ա Հ Ա Յ Ք

Բազմատունեաց, բայց մանաւանդ՝ Ռուբինեանց տէրութեան անկումէն յետոյ, բազմաթիւ Հայ ընտանիքներ սկսան գաղթել Եգիպտոս՝ ուր հետզհետէ իրենց գործունէութեամբ, արհեստներով, առեւտրական ձեռներեցութեամբ եւ վարած պետական բարձր պաշտօններով՝ կարեւոր դիրք մը գրաւեցին : Եգիպտոս, Պոլսոյ Պատրիարքութեան

իրաւասութեանը ներքեւ առանձին առաջնորդութիւն մըն է եւ ունի Հայկական երկու եկեղեցի, մին՝ Ալեքսանդրիոյ եւ միւսը՝ Գահիրէի մէջ՝ գաւառական երկու առանձին վարչութիւններով :

Եգիպտոս Հայ գաղթականութեան մէջ, թէ՛ եւ ընդ մատուցած պետական թանկագին ծառայութեամբ

Մեծ հայր Ենատէր

ՆԵՐՍԷՍ ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ

թիւններով եւ թէ իրենց ազգակիցներուն ընձեռած կրթական եւ մարդասիրական մեծամեծ բարիքներովը նախանձելի համբաւ մը շինած է Նուպարեան Գերբաստանը՝ որու ամէնէն երեւելի շտապիղն է հիմալ. Պօղոս Նուպար փաշա, որդին՝ Եգիպտոսի մեծանուն նախարարապետ ՆՈՒՊԱՐ փաշայի, զոր Եւրոպացիք իրաւամբ կոչած են «Արեւելքի Բապուր»ը :

Վերջերս, Պօղոս Նուպար փաշայի նախաձեռնութեամբ հիմնադրուեցաւ «Հայկական Բարեգործական Ընդհ. Միութիւն»ը, որ հետզհետէ ամէն Հայաբնակ կեդրոններու մէջ իր մանաճիւղներն ունենալու վրայ է : Այս Միութեան նպատակն է, Ազ-

գին Տնտեսական դարգացման, ինչպէս նաեւ՝ դաս-
տիարակութեան կարեւոր գործին սատարել, ճիշտ
ինչպէս որ է Հրէից « Իսրայէլեան Միութիւն »ը,
Alliance Israélite ք:

Կարեւոր են նաեւ Պուլկարիոյ եւ Արեւելեան
Րումէլիի Հայ գաղթականութիւնները՝ որոնք իրենց
պարկեշտ եւ արդիւնաւոր գործունէութեամբ՝ տե-
ղական կառավարութեան եւ ժողովուրդին համակ-
րանքը շահած են:

Իսկ դժբախդաբար, Ռումանիոյ Հայ գաղթա-
կանութիւնը՝ Լէհաստանի եւ Մաճառիստանի Հայ
գաղթականութիւններուն հման, օտարանալով՝ իս-
պառ կորսուելու վտանգին ենթակայ է: Ինչպէս որ
տեսանք, Հայ Ազգը, դժբախտ պարագաներու հե-
տեւանքով, իր հայրենիքէն դուրս, գրեթէ աշխար-
հիս ամէն մասերուն մէջ ցրուած է՝ իբրեւ պար-
կեշտ քաղաքացի, իր խեղճովն ու աշխատութեամբ
կարենալ իր կեանքը, իր ապրուստը եւ ապագան
ապահովելու նպատակաւ:

Միայն թէ, մեր այս ցիրուցան վիճակին մէջ՝
մեծ ու կարեւոր պարտականութիւն մը ունինք,
այսինքն՝ պէտք է աղէկ մը համոզուած ըլլանք որ,
մեր Ազգային գոյութեան եւ ամոր պահպանու-
թեան ամէնէն ամուր եւ ամէնէն հաստատուն խա-
րիսխներն են՝ մեր Մայրենի լեզուն, մեր Ազգային
եկեղեցին, մեր Պատմութիւնն ու աւանդութիւն-
ները զորս պարտինք, ո՛ւր եւ ինչ վիճակի մէջ ալ
որ գտնուած ըլլանք, բոլոր հոգիով սիրել ու պաշ-
տել եւ այս կերպով արդարացնել՝ աշխարհիս հնա-
գոյն ազգերէն մէկը եղած ըլլալու մեր իրաւացի
հարստութիւնը:

Սխալ	Ուղիղ	Էջ.	Տող
ԱՌՋԵԻ	ԱՌՋԵԻ	16	24
Կա՛մ	Կան	17	1
ազատութիւնը	Ազատքեանը	26	22
բնաշինչ	բնաշինչ	26	23
կախանն	կախալանն	30	2
Սոհետական	Առետական խնդրոյ	34	3
դեմքերու	դեմքերու	41	10
են	Եւն.	47	4
Droits Internation	Droit International	51	5
Sangue	Langue	53	29
gommmercial	Commercial	55	12
շա՛ս	զա՛ս	59	3
ռոճեկը	ռոճիկը	62	31
ահաստատի	հաստատի	63	2
հրատարակողները	հրատարակողները	73	8

ՅԱՆԿ ՆԻԻԹՈՅ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

էջ 5

ՄԱՍՆ Ա. — Օրեց և իշխանութիւն. — Կառավարութեան Ձեռք. — Երեսփ. Ժողով. — Մերակոյս. — Գործադիր իշխանութիւն. — Բաղաձայնի պարսէրն և իրաւունքներ. — Ազատութիւն. — Արդարութիւն ու եղբայրութիւն: էջ 7

ՄԱՍՆ Բ. — Օսմ. Հայրենիք. — Օսմ. Օրենսդրութիւն: էջ 21

ՄԱՍՆ Գ. — Նախարարութիւններ և իրենց պատեր. — Կ. Պոլիս, Պետական տորհուրդ: էջ 36

ՄԱՍՆ Դ. — Օսմ. Պետական վարչական բաժանումներ. — Օսմ. Ասիա, Եւր. Ասիա. Օսմ. Ափրիկէ: էջ 46

ՄԱՍՆ Ե. — Միջազգային Օրենք. — Գետաւանութիւն և Հիւպատոսութիւն. — Իրենց պարսէրն և իրաւունքներ: էջ 52

ՄԱՍՆ Զ. — Օսմ. Սահմանադրութեան հիմն, սկզբունքներ. — Օսմ. Վեհապետութիւն. — Օսմ. հպատակներու բնդի. իրաւունքներ. — Օրենսդիր և Գործադիր իշխանութեանց պարսէրն. — Մերակոյսին ու Երեսփ. Ժողովներուն կազմութեան պայմաններ: էջ 57

ՄԱՍՆ Է. — Հայ Ազգին Եկեղ. ու Վարչական կազմակերպութիւն. — Ընդհանրական Հայրապետութիւն. — Սոյ և Աղբամարայ Կարողիկոսութիւններ. — Երուսաղէմի և Կ. Պոլսի Պատրիարքութիւններ: Ռուսահայ. — Պարսկահայ. — Հնդկահայ: Հայեր՝ Եւրոպայի և Ամերիկայի մէջ. — Տանկահայ. — Ամիւրայից եղան. — Սահմանադր. եղան. — Եղբայրահայ: էջ 65

<< Ազգային գրադարան

NL0220675

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԱՇԽԱՏԱՄԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ԳԻՃ

1. ԸՆԴԱՐՁԱԿ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ Բնա. կան, Բղքին. և Առեւտրական (Սպառաճ):
2. ԱՇԽԱՐՀ. ՏԱՐԸ. ԴԱՍԸՆԹԱՅԵ (Պատկերա. զարդ և Քարտիստար). Գ. Տիպ. — Բնին. Բղքին. և Տեղադրական: 4
3. ԱՇԽԱՐՀ. ՄԻՋԻՆ ԴԱՍԸՆԹԱՅԵ (Պատկերա. զարդ և Քարտիստար). Զ. Տիպ. — Բնին. Քաղաքական և Ուսումնական: 5
4. ԱՇԽԱՐՀ. ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԴԱՍԸՆԹԱՅԵ. Գ. Տիպ. — 6
5. ՀԱՄԱՌՈՑ. ԸՆԴՀ. ԱԶԳՅ. ՊՏՄԹ. (Արեւել. Հին Աղբեր և Յոյն. Պատկերազարդ և Քար. տիստար): 5
6. ՀԱՌՈՑ. ԸՆԴՀ. ՊՏՄԹ. ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՈՒ և ԵՈՐ ԱԶԳՅԱՅ: 7
7. ՀԱՌՈՑ. ԸՆԴՀ. ՊՏՄԹ. ԺԱՄԱՆԱԿԱՆՅ. (Ֆրանսական Մեծ Յեղափոխութենէն մինչեւ մեր օրերը): 7
8. ՀԱՌՈՑ. ՕՍՄ. ՊԱՏՄԱՌՈՒԹԻՒՆ. Գ. Տիպ: 3
9. Կենսադրութիւն ՄԱՐՈՒԼԻ ՄԱՐԲԱՊԵՏԻ ԴԱՂԱՊԱՅԵԱՆ: 5
10. ԱԶԳՈՒՆԵ ԴԱՂԱՊԱՅԵԱՆ ԿՐՈՒԹԵԱՆ: 4

ՄԱՄԼՈՅ ՏԱԿ

ՕՍՄ. ՊԱՏՄԱՌՈՒԹԻՒՆ՝ Բարձրագոյն Դատընքաց. ռազմաքի պատկերներով և փաշտներով:

Մեծահանգի գնողներու գոհացուցիչ զեղջ

37.331

2m

